

עור ותוספותיו

א. הגדרת המושג

עור היא הרקמה החיצונית המכסה את גוף האדם ובעלי החיים. תוספותיו של העור כוללים את בלוטות החלב, בלוטות הזיעה, הציפורניים, והשערות.

בלשון חז"ל משמש המושג עור לכל רקמת ציפוי דקה, גם אם המבנה ההיסטולוגי איננו כמו עור רגיל.

הענף ברפואה העוסק בחקר העור ובתוספותיו, ובטיפול במחלות עור הוא דרמטולוגיה¹.

בערך זה יידונו העניינים הנוגעים לעור אדם ולתוספות העור, וכן העניינים הנוגעים לעור בהמה.

ב. רקע מדעי

שכבות העור — שטח העור באדם הוא 1.6-2 מ"ר, ומשקלו 18-20 ק"ג. העור מתחלק לשלוש שכבות: עילית-העור², הגלד³, תת-העור⁴.

עילית-העור — מקורה מהשכבה האקטודרמלית בעובר⁵. עוביה 0.2-1 מ"מ, והיא בנויה משכבה קרנית חיצונית, ומשכבת הנביטה הפנימית. השכבה הקרנית מורכבת מתאים חסרי גרעין, המלאים בחומר הנקרא קרטין. תאים אלו

מתקלפים תדיר, ומתחלפים בתאים חדשים. חשיבות שכבה זו בהגנה מפני פגיעות חיצוניות, ובמניעת התייבשות השכבות העמוקות יותר. שכבת הנביטה יוצרת את התאים העולים על פני השטח, ומחליפים את התאים המתקלפים. התאים בשכבות העמוקות מתרבים ונדחפים כלפי חוץ, וככל שהם מתקרבים לשטח הפנים הם הולכים ומאבדים את הגרעין, ומתמלאים בקרטין. בתוך שכבה זו מצויים התאים היוצרים את צבע העור⁶.

הגלד — מקורו בשכבה המסודרמלית בעובר⁷. שכבה זו היא העור כמובנו המצומצם, והיא בנויה בעיקר מרקמת חיבור⁸, שהוא חומר חלבוני. השכבה העליונה של הגלד חודרת בצורת פטמות לעילית-העור, ובה מצויים קצות עצבי התחושה וכלי הדם המזינים את שכבת עילית-העור. השכבה בבסיס הגלד מכילה את שורשי השיער ואת בלוטות החלב והזיעה, ובה מצויים כלי דם רבים ומסועפים.

תת-העור — מקורו בשכבה המסודרמלית בעובר⁹. הוא מקשר את העור עם שאר איברי הגוף. שכבה זו בונה את צורת העור, ובלעדיה העור נראה מקומט וזקן. שכבה זו בנויה בעיקר מתאי שומן.

תפקידי העור — לעור תפקידים רבים: הגנה מפני פגיעות מכניות וכימיות חיצוניות; הגנה מפני התייבשות; הגנה

[5] ראה ע' עָבָר, רקע מדעי. [6] תאי melanin.
[7] ראה ע' עָבָר, רקע מדעי. [8] collagen.
[9] ראה ע' עָבָר, רקע מדעי.

[1] dermatology. מילה מורכבת משתי מילים יווניות — derma = עור; logos = תורה.
[2] epidermis. [3] corium. [4] subcutis.

מפני קרינה שלילית של השמש; הגנה מפני חדירת חיידקים; וויסות חום הגוף; איבר תחושה לאבחנת חום וקור, מגע וכאב; מאגר של חומרי מזון.

הצרעת¹⁰. זו מחלה מדבקת כרונית, הנגרמת על ידי חיידק¹¹, אשר נתגלה לראשונה על ידי גרהארד הנריק הנסן (1841-1912) בשנת 1872, ולפיכך יש המכנים מחלה זו בשם מחלת הנסן. ההדבקה היא איטית מאד, כנראה במגע ישיר דרך העור, או דרך רירית האף. אכן, חולי צרעת המטופלים באנטיביוטיקה מתאימה אינם מדבקים כלל. המחלה מתבטאת בהתקשויות על העור, ובכתמים בהירים. היא גורמת לפגיעה בקצות עצבי התחושה, בנמק של אזורים שונים, ובעיוותים של צורת הגפיים והפנים.

תוספות העור כוללים את הצפורנים, שתפקידן להגן על קצות האצבעות; את השערות, שתפקידן להגן על הראש, העיניים וחלקי גוף אחרים; ואת בלוטות הזיעה והחלב. תפקיד בלוטות הזיעה להגדיל את פליטת החום החוצה על ידי אידוי ואיבוד חום כמוס. תפקיד בלוטות החלב לשמן את העור ולתת תכונות גמישות.

ההערכה היא, שמספר חולי הצרעת בעולם בשנות ה-90 של המאה ה-20 היה כ-2.4 מיליון אנשים¹². המחלה נפוצה בעיקר בהודו, במרכז אסיה ובדרום אמריקה. מספר חולי הצרעת בישראל בשנת 1995 היה 219. בישראל ישנו בית חולים מיוחד לחולי צרעת, הלוא הוא בית החולים הממשלתי ע"ש הנסן בירושלים. מקום זה הוא המרכז הארצי לטיפול בחולי צרעת בישראל. הוא נוסד על ידי נדבנים גרמנים בשנת 1855, ונוהל על ידי נזירות במשך שנים רבות. בשיא פעילותו היו מאושפזים בו 60 מצורעים. בשנת 1995 היו מאושפזים בבית חולים זה רק 4 חולים כרוניים, ועוד כ-10 חולים לתקופות אשפוז קצרות. קיימות תכניות להפוך את המבנה למשכן לאומנויות, ולהעביר את חולי הצרעת למרכז רפואי רגיל.

מחלות העור הן רבות ומגוונות. ידועות כ-800 מחלות עור שונות, הממויינות למספר קבוצות ראשיות:

מחלות מחמת גורמים טרום-לידתיים; מחלות זיהומיות, שחלקן ייחודיות לעור, וחלקן מערבות את העור כחלק מביטוי כללי; מחלות עור מחמת גורמים חיצוניים, כגון קרינת שמש, גורמים כימיים, מגע עם בעלי חיים ועוד; מחלות עור כחלק ממחלות כלליות, כגון סוכרת, מחלות קולגן ועוד; מחלות עור מחמת הפרעות במחזור הדם; מחלות עור מחמת הפרעות עצביות; מחלות עור מחמת הפרעות בחילוף החומרים; גידולים של מערכת העור וטפוליו; מחלות עור מחמת אלרגיות שונות; פריחות על העור.

בעבר הוכנסו חולי צרעת להסגר קפדני, היחס למצורעים היה שלילי ביותר, והשם

צרעת — אחת המחלות שיש להן חשיבות לענייני הלכה היא מחלת

[10] leprosy. ביונית lepo פירושו קשקשים. [11] Mycobacterium leprae. [12] Bhutani

"מצורע" הפך לשם נרדף לאנשים מנוודים שכיחות יתר של גידולים שפירים וממאירים באזור הראש והצוואר.¹³

כיום ניתן לרפא את חולי הצרעת בעזרת טיפול תרופתי, ואמנם נצפתה ירידה משמעותית במספר חולי הצרעת בעולם. כמו כן ניתן לשקם את השינויים בפנים ובגפיים בעזרת ניתוחים פלסטיים. לאחרונה יש התקדמות בחקר החיסון נגד צרעת, דבר שיביא למניעת המחלה. למרות כל זאת עדיין ישנה תווית שלילית מאד לחולי הצרעת, והם משתדלים לשמור את דבר מחלתם בסוד.

ג. העור והשערות במקרא ובחז"ל

התורשה — העור והשערות באים מהאם, והצפורניים באות מהאב¹⁶.

התחדשות¹⁷ — חז"ל ידעו שעור גזעו מחליף, היינו שאם הוא מתקלף ונפשט, יש יכולת צמיחה מחדש¹⁸, וכן שיער וצפורן — גזעם מחליף¹⁹.

תיפקוד — חז"ל ידעו על חשיבות העור בהגנה על הגוף²⁰.

כל איבר שיש בו צפורן, יש בו עצם²¹.

השערות — מבנה השערות, כמותן ופיזורן בגוף, בשלותם, וגיל הופעתם

גזת¹⁴ — מדובר בזיהום פטרייתי של עור הקרקפת, שהוא שכיח בעיקר בילדים מאוכלוסיות הנמצאות ברמה כלכלית-חברתית ירודה. במחצית הראשונה של המאה ה-20 היה הטיפול המקובל במחלה זו הקרנה רנטגנית רחבה של עור הקרקפת, במנות קרינה גבוהות יחסית. בשנות העליה הגדולה לישראל בעשור הראשון לקיום המדינה הוקרנו בארץ כ-20,000 אנשים, רובם ילדים, ורובם יוצאי ארצות המזרח וצפון אפריקה.

כיום ידוע שמדובר במחלה זיהומית שאין כל הצדקה לטפל בה בקרינה. כמו כן ידוע כיום שכמויות ההקרנה בניתנו לילדים באותם שנים היתה מסרטנת, עם

[15] ס"ח תשנ"ד, 277. [16] נידה לא א. [17] regeneration. [18] אמנם ראה רמב"ם חובל ומזיק ב ו, שריפוי העור הוא בדרך של צלקת, שאיננה זהה לעור בריא. [19] נידה נה א. [20] ראה חולין נד א, במחלוקת רבי מאיר וחכמים בדין גלודה. [21] נידה מט א.

LK, *Lancet* 345:697, 1995. [13] רבים מהראשונים ואחרונים נמנעו מלכנות את הפרשה בתורה בשם מצורע, וקראו לה בשמות שונים כגון פרשת "זאת תהיה", או פרשת "טהרה", כדי להשתמש בלשון נקיה — ראה מאמרו של ט. פרשל, ספר רפאל, תש"ס עמ' תסח ואילך. [14] *linea capitis* = ringworm of the scalp.

תיספורות — האיש שחותך שערות
נקרא גלב³⁵, או ספר³⁶.

בימי המקרא והתלמוד היו מכשירים
שונים לחיתוך השער: מורה³⁷, תער³⁸,
מספרים³⁹, שחור⁴⁰, זוג של ספרים⁴¹,
איזמל של רהיטני⁴², מספרת⁴³, מלקט⁴⁴,
גנוסטרא⁴⁵.

בזמן התספורת שמו על ברכי המסתפר
מעפורת של ספר⁴⁶, או מטפחת של
ספרים⁴⁷. הספר לקח סכום קצוב עבור
תספורת הראש, אבל תיקון השפם היה
נעשה בחינם⁴⁸.

מצינו תספורת מיוחדת של כהן גדול,
שהיא תספורת לוליינית⁴⁹. תספורת זו
היתה מיוחדת במינה, עד שהוצרכו
להוציא ממון הרבה כדי ללמוד אותה⁵⁰.

בין הגויים היו תספורות מיוחדות,

במקומות שונים בגוף מהווים סימנים
במצבים הלכתיים שונים: בשלות
היילוד²², גדלות²³, מהות של האילונית²⁴,
ומהות של הסריס²⁵.

כל שיער נובעת מתוך גומא מיוחדת
לה²⁶, ויש לכל שיער מעין-ניקה מיוחדת
ומידה מוגדרת, וכשיבש המעין — נושר
השיער²⁷.

קבוצת שערות תלושות ומעורבבות יחד
בגוש נקראת קלקלין²⁸.

כבר בעולם העתיק השתמשו במסרק
של ראש לסרק את השיער²⁹, הן האיש³⁰,
והן האשה. חז"ל הדגישו את החשיבות
של נקיון השערות ורחיצתם, אחרת נגרמת
ערבוביתא³¹. רחיצת השיער נקראת
חפיפה, והיא נעשתה על ידי חומרים
שונים, שחלקם גרמו לנשירת שערות³².
כמו כן נקרא חלק מהטיפול בשיער בשם
פספוס³³, והוא ריכוך השיער³⁴.

יג א. לפי הרע"ב שם, מדובר במספריים קטנים
לחיתוך שיער, ולפי רש"י ביצה לה ב, מדובר
בתער לחיתוך השיער. [41] כלים יג א.
[42] שבת מח ב. הכוונה לחלק מגרון.
[43] כלים יג א. וראה שם במלאכת שלמה
פירושים שונים על כלי זה. [44] משנה מכות
ג ה. [45] מו"ק יח א; נידה יז א. והיינו מספרים
מיוחדות לחיתוך ציפורניים — ערוך ע' גסט.ר.
וראה תוס' מו"ק שם ד"ה ובגנוסטרי. [46] כלים
כט א; שבת ט ב. והוא מין חלוק ששמו על הבגד
למניעת לכלוך. [47] מו"ק יח א-ב. [48] ראה
תוס' שבת קכט ב ד"ה מאה. [49] תענית יז א;
נדרים נא א; סנהדרין כב ב. על צורת תספורת
זו ראה רש"י סנהדרין שם; רמב"ם וראב"ד כלי
המקדש ה ו; אנציקלופדיה תלמודית, כרך ה, ע'
גדול פרע, עמ' קסו-ז. [50] ראה סנהדרין שם,
בעניין בן אלעשה, חתנו של רבי יהודה הנשיא.

[22] ראה ע' ילוד, ברקע המדעי. [23] יבמות
צו ב; נידה מו א; רמב"ם אישות ב י-א; טוש"ע
חו"מ לה א. וראה בהרחבה באנציקלופדיה
תלמודית, כרך ה, ע' גדול, עמ' קמ ואילך.
[24] ראה ע' אילונית. [25] ראה ע' סריס.
[26] ב"ב טז א; נידה נב ב. [27] ויקרא רבה
טו ג; תנחומא, תזריע ו. [28] רש"י חולין קכו
ב ד"ה כחוט השערה. [29] כלים יג ז.
[30] ברכות יח ב. [31] נדרים פא א. ראה
להלן הע' 255. [32] שבת נ ב; נויר מב א.
[33] שבת ונויר שם. [34] ערוך ע' פספס.
[35] יחזקאל ה א. [36] משנה שבת א ב.
[37] היינו תער — שופטים יג ה; שם טז יז;
שמו"א א יא. [38] במדבר ו ה; שם ח ז; ישעיה
ז כ. [39] כלים טז ח. הוא אמנם תרגום ארמי
של תער, אך אין הוא נראה כתער, ואין דינו
כתער — ראה להלן הע' 347 ואילך. [40] כלים

העורף, וגודל אותו כמין שרשרת⁶¹, ויש מי שכתב, שהכוונה שמניח ציצת שיער אחת במצח, וכנגדה אחורי העורף⁶². עוד יש מי שכתב, שבכלל בלורית הוא גם מי שלא מסתפר כלל⁶³, ויש מי שחולק על כך⁶⁴. ויש אומרים, שקומי ובלורית הם היינו הך, ובשניהם הכוונה לשיער שמניח מאחורי העורף, אבל אין איסור לגלח סביבות הראש, ולהניח שיער באמצע⁶⁵, ויש מי שכתבו שבשניהם הכוונה למגדלים ציצית ראשם⁶⁶.

הנשים נהגו להסיר את השערות בגוף לשם נוי, והשתמשו לשם כך בחומרים שונים⁶⁷, ובעיקר נהגו הנשים להעביר את שיער בית השחי ובית הערווה⁶⁸, שכן אשה שאין לה שיער בבית השחי ובבית הערווה נחשבת כיפה⁶⁹. לעומת זאת,

שעשו כן לשם עבודה זרה⁵¹, ויום תספורת ותגלחת נחשב כחג אצל עובדי עבודה זרה⁵², או שנהגו כך מתוך רצון להיות מצויינים בתספורת שלהם בין שאר העמים⁵³. ואף שדבר זה אסור לישראל מן התורה⁵⁴, היו תקופות שבהן נהגו כן אף מבני ישראל⁵⁵.

להלן דוגמאות לתספורות כאלו: השוואת הצדעים לאחורי אוזנו ולפדחתו, ונמצא היקף ראשו עגול מאחורי אוזנו⁵⁶; קומי⁵⁷ – היינו גילוח השיער באזור הקדמי מאוזן לאוזן, והשאר שיער באזור האחורי⁵⁸; בלורית⁵⁹ – יש אומרים, שהכוונה לגילוח השיער מן הצדדים, והשאר שיער באמצע⁶⁰, יש מפרשים, שהכוונה למי שמגדל השיער לאחוריו, ועושה אותו כמין זנב, היינו צמה באזור

הרמב"ם הוצאת בלאו סי' רמד; ראב"ד על תו"כ סו"פ אחרי; ערוך ע' קמי; טושו"ע יו"ד קעח א. וראה דברים רבה ב יא – מהו המספר קומי, זה המספר פאת ראשו, ועושה תפיסת קורצין. [59] ע"ז יא ב; שם כט א. [60] רמב"ם שם, ובפיהמ"ש ע"ז א ג; טושו"ע שם. [61] ראב"ד תו"כ שם. [62] מאירי ע"ז כט א. [63] ט"ז יו"ד שם סק"א. [64] פר"ח יו"ד שם. [65] רש"י סוטה מט ב ד"ה מספר, וקידושין עו א ד"ה מספרים, וב"ק פג א ד"ה מדרכי, ומעילה יז א ד"ה וסיפר; שיטמ"ק מעילה שם, בשם גאון. [66] כ"מ שם, וב"י שם – בדעת הרמב"ם והטור; לבוש יו"ד שם. [67] שבת פ ב; פסחים מג א; מגילה יג א; מו"ק ט ב. [68] נזיר נט א. וראה בספר *Preuss J, Biblical and Talmudic Medicine*, Trans. F. Rosner עמ' 367-368 על מנהגי העמים בנידון. [69] סנהדרין כא א. ולהיפך – ראה שבת סב ב; מו"ק ט ב. וראה תוס' גיטין ו ב ד"ה נימא, שהכוונה שבנות ישראל אין להן בטבען שערות בבית השחי ובבית הערווה. וראה רש"י שם ד"ה נימא, שהטעם שלא

[51] ראה רש"י סוטה מט ב ד"ה מדרכי; רש"י ע"ז ח א ד"ה בלורית; רמב"ם סהמ"צ ל"ת מג; רמב"ם ע"ז יב א; מו"נ ח"ג פל"ז; חינוך מ' רנא. וראה דברים רבה ב יא, ששיער הבלורית היו מגדלים לעבודה זרה. וראה עוד על בלורית וקומי כדרכי תיספורת של עובדי עבודה זרה בספר *Preuss J, Biblical and Talmudic Medicine*, Trans. F. Rosner, p. 363. [52] ע"ז ח א; שם יא ב. [53] מאירי ב"ק פג א. [54] ראה להלן הע' 360. [55] ראה קידושין עו ב, וסנהדרין כא א. ושם מט א, שכן נהגו בני דוד מנשות יפות תואר שלו; וראה ב"ק פג א, שהתירו לאבטולמוס בן ראובן לספר קומי, מפני שהוא קרוב למלכות; ובירושלמי שבת ו א, שדבר זה היה אחד הדברים שהתירו לבית רבי מאותה סיבה; ובמעילה יז א, שכן עשה ראובן בן איסטובולי. וראה עוד רש"י שבת קלט א ד"ה אי בטלי. [56] ויקרא יט כו; מכות כ ב. וראה רמב"ם ע"ז יב א; מו"נ ח"ג פל"ז. וראה א"ע ויקרא יט כו. וראה להלן הע' 331 ואילך. [57] סוטה מט ב; ב"ק פג א. [58] רמב"ם ע"ז יא א, ובכס"מ שם, ובשו"ת

קרחות באשה, וגילוח שער הראש של אשה, הוא כיעור ומיאוס⁷⁰.
קרחים היו נלעגים⁸¹, ומצב כזה נחשב לבושה גדולה⁸².

לעשירות היו נשים מקצועיות שטיפלו בשערותיהן, והן נקראו גודלות⁷¹, או מגדלות⁷².

קרחת – מי שנשרו שערותיו מן הקודקוד אחורה נקרא קרח, ומי שנשרו שערותיו מהקדקד קדימה, כולל הצדעים נקרא גבח⁷³. בשני מצבים אלו אין חזרה של שיער⁷⁴.

קרחת יכולה להיגרם בגלל סיבות אחדות: מאכל או סיכה בצמח נשם, או נשא⁷⁵; חבלה בראש והצטלקות⁷⁶; פחד פתאומי⁷⁷; מריטת שערות⁷⁸; עונש על חטאים⁷⁹; חלק מנגע הצרעת⁸⁰.

קרחת יכולה להיגרם בגלל סיבות אחדות: מאכל או סיכה בצמח נשם, או נשא⁷⁵; חבלה בראש והצטלקות⁷⁶; פחד פתאומי⁷⁷; מריטת שערות⁷⁸; עונש על חטאים⁷⁹; חלק מנגע הצרעת⁸⁰.

קרחת יכולה להיגרם בגלל סיבות אחדות: מאכל או סיכה בצמח נשם, או נשא⁷⁵; חבלה בראש והצטלקות⁷⁶; פחד פתאומי⁷⁷; מריטת שערות⁷⁸; עונש על חטאים⁷⁹; חלק מנגע הצרעת⁸⁰.

יהיה לנשים שיער בבית הערוה כדי שלא לטכן את בועלה לעשותו כרות שפכה. [70] ראה דברים כא יב; נזיר כח ב. [71] שבת צד ב; קידושין מט א. [72] שבת קד ב. [73] ויקרא יג מ-מא, ורש"י שם; נגעים י י. וראה א"ע ויקרא שם, שאין למושג גבח חבר במקרא. [74] ספרא עה"פ; מפרשי המשנה נגעים שם. וראה מה שכתב בכס"מ טומאת צרעת ה ח; מלבי"ם ויקרא שם (אות קמג). [75] נגעים י י; ב"ק פו א; מכות כ ב. מדובר בסם ידוע באותו זמן להשרת השיער, אך זיהויו לא ידוע. ובערוך ע' נש פירש הוא סם, והאוכל והסך ממנו אינו צומח שיער בגופו. [76] נגעים שם. [77] שמות רבה כד ד. והוא נקרא מרוטה. [78] ויקרא כא ה; דברים יד א. דבר זה נעשה על ידי הגויים בעת אבלות, והוא אסור מן התורה. אך ראה יחזקאל ז יח; עמוס ח י; מיכה א טז, שנהגו ישראל כך באיסור. [79] ישעיה ג יז. [80] ויקרא שם. [81] ראה מל"ב ב כג; שבת קנב א; תוס' שבת קנ א ד"ה רבי; תוס' בכורות נח א ד"ה חוץ. [82] ראה רמב"ם חובל ומזיק ב ד. [83] מל"ב

ב כג. [84] ראה מחלוקת רש"י ר"י, ורשב"ם לעומת ר"ת – תוס' פסחים קיב א ד"ה צוה; תוס' ב"ב קיג א ד"ה ומטו; תוס' בכורות נח א ד"ה חוץ. [85] בראשית כה כה; שם כז יא. [86] שופטים טז יט. [87] שמו"ב יד כו. וראה סוטה י ב. [88] מל"ב א ח. [89] מגילה יא א. גידלו שערותיהם ונדמו לדוב. [90] ראה ישעיה טו ב; ירמיה מח לו. וראה עוד על מנהגי העמים בנידון באנציקלופדיה עברית, כרך טו, ע' התגודדות וקרחת, עמ' 3-612. [91] ברכות נו ב. וראה ע' חולה הע' 67. [92] ירושלמי קידושין ב ד; ירושלמי כתובות ז ז. לעניין מום באשה – ראה פסקי הלכות (יד דוד) ח"ב דקמ"ז ע"א; שו"ת אפרקסתא דעניא סי' קפ. לעניין נזיר באיש – ראה תהלים קלג ב, זקן אהרן שירד על פי מדותיו. אמנם ראה ירושלמי ר"ה א ג, שישראל מגלחים זקנם ערב ראש השנה, אך ראה באנציקלופדיה תלמודית כרך יא, ע' השחתת זקן, עמ' קכה-ו, הסבר מאמר זה לפי השיטות השונות הנוגעות לגילוח הזקן. וראה בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנט, שבמדינות אשכנז

הכהנים להכיר היטב את הגדרים ההלכתיים של הנגעים, "שלא יורה עד שיהא בקי בכל המראות הללו בהיקף העניינים ובידיעת השמות המורים על כל עניין מהם וכו', וכבר ביארנו בהלכה שלפני זו, שכל מה שעסקנו במנין המראות הוא למען הבקיות וההרגל במראות"¹⁰³.

עם הזמן התפתחה מומחיות מיוחדת בראית נגעים, והיו מומחים בתחום זה שאינם כהנים, כגון רבי אליעזר¹⁰⁴, רבא¹⁰⁵, ואולי גם רבי עקיבא, שעליו נאמר כלך לך אצל נגעים ואהלות¹⁰⁶. מומחים אלו קבעו את המצב לאשורו, והכהנים נדרשו רק לומר טהור או טמא, שכן על פי ההלכה אין צורך שהכהן יקבע את מהות הנגע, אלא רק שיאמר טהור או טמא¹⁰⁷.

נגעים — באופן כללי, מחלות עור הבאות בידי שמים, ואשר הן מדבקות במגע, נקראות נגעים, וארבעה מתוך ששה מיני נגעים עונים על הגדרה זו: נגעי עור בשר, נגעי שחין ומכווה, נגעי קרחת וגבחת, נגעי נתקים של הראש והזקן¹⁰⁸. לעומת זאת פגיעות בעור שבאות מגורם

ואמנם לאשה ולסריס חמה אין באופן טבעי זקן⁹³. גזיזת הזקן היה ביטוי של אבלות אצל עובדי עבודה זרה⁹⁴.

עור בעלי חיים משמש למספר מטרות: בגדים, ובעצם היה הבגד הראשון של בני האדם⁹⁵, כלים⁹⁶, כלי נגינה, כגון תוף⁹⁷ וחרת חלילים⁹⁸, כיסוי כלים שונים⁹⁹, ואוהל¹⁰⁰.

ד. מחלות עור במקרא ובחז"ל

כללי — מחלות עור שונות מוזכרות במקרא ובחז"ל, אך למרות ספרות עניפה בנושא זה עדיין נותר זיהויים קשה ביותר¹⁰¹. ההסבר לכך הוא, שללא ספק שייכות מחלות העור המוזכרות בתורה לדיני טומאה וטהרה, ואין הן מהוות ספר רפואות. לכן לא ייפלא שאין פרטים רפואיים מספיקים לזיהויים, אלא רק אותם פרטים הנוגעים לידיעות הכהנים לצורך קביעת הטהרה או הטומאה. ואמנם בגלל הקושי הרב בקביעת הנגעים השונים, נקבע על ידי חז"ל¹⁰², שכל כהן שאינו בקי בהן ובשמותיהן אינו רואה את הנגעים; ומכאן ההקפדה הרבה על

[104] סנהדרין סח א. [105] ב"מ פו א. [106] חגיגה יד א; סנהדרין לח ב; שם סו ב. [107] נגעים ג א; ערכין ג א; רמב"ם טומאת צרעת ט א-ב. [108] בתורה תוארו עוד שני מיני נגעים — נגעי בגדים, ונגעי בתים, שאינם פוגעים בעור או בתוספותיו. אכן, בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות — סנהדרין עא א (אמנם ראה שם דעה בחז"ל שאכן היה בית מנוגע במציאות), וכבר כתבו הראשונים, ששני נגעים אלו אינם בטבע העולם, ולא היו כלל, אלא הם ביטוי למעלה מיוחדת של עם ישראל — ראה כוזרי, מאמר שני, נח, ס, סב; רמב"ם סוף טומאת

החלו היהודים לגלח את הזקן רק בזמן גזרות תנ"י (שנת 1096 למניינם, והוא זמן מסע הצלב הראשון). [93] יבמות ה ב; קידושין לה ב. [94] ישעיה טו ב; ירמיה מח לו. [95] בראשית ג כא — ויעש וגו' כתנות עור וילבשם. [96] ויקרא יא לב; במדבר לא כ. [97] משנה קינים ג ו. [98] משנה כלים כ ב. [99] כלים כו ו. [100] שמות כו יד; במדבר ד ו. [101] ראה מה שכתבו בנידון קצנלסון, התלמוד וחקמת הרפואה, עמ' 304; פרויס, עמ' 323. [102] תוספתא נגעים א א; שבועות ו א. [103] פיהמ"ש לרמב"ם נגעים א ד.

החכמים הראשונים. המדובר בשינוי צבע העור לצבע לבן בעוצמות שונות של לובן מקרום ביצה ולמעלה¹¹⁴. אם הכתם מורכב מצבע לבן בעוצמה פחותה מקרום ביצה, הרי זה בוהק¹¹⁵, ואינו מטמא משום צרעת¹¹⁶.

יש צרעת הבאה על עור בריא, והיא נקראת נגעי עור הבשר; יש צרעת הבאה על עור חולה, והיא נקראת נגעי שחין ומכווה; ויש צרעת הבאה במקום של שערות, בראש או בזקן, והם נקראים נגעי קרחת וגבחת.

קיימים שני נגעים ראשיים, היינו אבות נגעים, והם הבהרת והשאת¹¹⁷, ולכל אחד מהם יש נגעים משניים, היינו תולדות.

בהרת היא כתם לבן כשלג, שהוא הלוּבן העז ביותר, או שמעורב בלבן מעט אדמומית, והשילוב הזה הוא צבע פתוך¹¹⁸. נגע זה צריך להיראות עמוק מעור הבשר שסביבו, והיינו שנדמה כך לעין, כמו שהחמה נראית עמוקה מן הצל, אבל לא עומק ממשי במישוש¹¹⁹. ויש מי שכתב, שהבהרת היא לבן זוהר ומבריק¹²⁰.

הגדולה או 'הקטנה' או 'הקדושה' – ראה ע' נכפה, וכמו שיש נוהגים כיום לדבר על 'המחלה ההיא' ביחס למחלות ממאירות. [113] רשב"ם, ויקרא יג ב. [114] נגעים א א; שבועות ו א; רמב"ם טומאת צרעת א א. [115] ויקרא יג לט. [116] רמב"ם טומאת צרעת א א. [117] ויקרא יג ב. [118] נגעים א א-ב; שבועות ו א; רמב"ם טומאת צרעת א ב.ד. וראה שם, ביחס להגדרה של צבע זה. [119] מלבי"ם ויקרא שם אות לח. [120] תוי"ב ויקרא יג ג; חולין סג א; רמב"ם טומאת צרעת א ו. וראה רמב"ן ויקרא יג ג;

חיצוני, ואשר אינן מדבקות במגע, כגון דקירת חנית, כווייה באש, או הכאה באבן, נקראות בשמות שונים בהתאם לאופי הפגיעה¹⁰⁹.

ענייני נגעים הם מקרא מרובה והלכות מועטות, והיינו שאם יש ספק בענייני נגעים יש לעיין בפסוקי המקרא¹¹⁰.

הצרעת היא ההפרעה העורית המתוארת ביותר במקרא ובחז"ל. שורש המושג 'מצרע' לפי חז"ל הוא נוטריקון 'מוציא שם רע'¹¹¹. צרעת נקראת בלשון חז"ל גם 'דבר אחר', והיה זה מפני החומרה שיוחסה למחלה זו, ולא רצו להזכירה בשמה¹¹².

נגע הצרעת מתייחס לשינויים מוגדרים בצבע ובצורה של העור ושל השערות, והתפתחות השינויים לאורך זמן מוגדר. תיאור הצרעת כפי שעולה מפשטות לשון המקרא לא תמיד תואם את התיאור על ידי חז"ל. וכבר כתב אחד הראשונים¹¹³, שבכל פרטי הפרשיות הנוגעות לנגעים אין לנו ללכת אחרי פשוטו של מקרא, או אחרי בקיאות דרך ארץ של בני אדם, אלא רק על פי מדרשי חז"ל וקבלותיהם מפי

צרעת; רמב"ן ויקרא יג מז; ספורנו שם. [109] ראה להלן הע' 137. [110] חגיגה יא א. [111] ערכין טז א. יש גם אפשרויות אטימולוגיות אחרות – לפי גזניוס, השורש הוא ערבי 'צרע', שפירושו להפיל לארץ; לפי קנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, עמ' 310, השורש הוא 'רע' בחילוף אותיות ז-צ, ומשמעותו סוג מחלת עור זרועה ומפורזת על פני העור. אמנם פרויס, עמ' 326 דחה פירוש זה. [112] ראה שו"ת מהרי"ט ח"ב חאבהע"ז סי' יד. והוא כמו שנהגו ביחס לכפיון, שאומות העולם קראו לה 'המחלה

מכונים מראות נגעים, ואין הם מטמאים בצרעת אלא אם כן מצטרפים לנגעים אחד משלושה הסימנים הבאים¹³¹: שתי שערות לבנות בתוך הנגע הראשי¹³²; מחיה, היינו בשר חי בתוך הנגע הראשי¹³³; פשיון של הנגע הראשי, היינו הגדלת השטח של הנגע הראשי¹³⁴.

יש מי שכתב, שכל הכתמים הלבנים הללו (הבהרת, השאת והספחת) מצטרפים זה עם זה, ואין להם משמעות הלכתית, מלבד הדרישה כלפי הכהנים שיכירו היטב את הנגעים, ויבינו אותם¹³⁵; ויש מי שכתב, שהשינויים בעוצמת הלובן מפרידים בין המראות השונות, ואין הם מצטרפים זה עם זה¹³⁶.

נגעי שחין ומכווה הם הופעת בהרת, שאת, או ספחת על עור בלתי תקין. כאשר בבסיס הנגעים הראשיים או המשניים יש פצע הנגרם על ידי כוויה, מדובר על מכווה; וכאשר הפצע לא נגרם מאש אלא

שאת היא כתם לבן כצמר נקי של כבש בן יומו, והוא לובן פחות עז מהבהרת¹²¹, או שמעורב בלבן מעט אדמומית, והשילוב הזה הוא צבע פתוך¹²². ויש מי שכתב, שהשאת היא לבן בלתי מבריק¹²³. יש אומרים, שנגע השאת צריך להיות מוגבה ומתנשא מעל הסביבה¹²⁴, והיינו גבשושיות עוריות בולטות; יש אומרים, שגם שאת צריכה להיות עמוקה מן העור, אלא שעמוקה פחות מזה של הבהרת¹²⁵; ויש מי שכתבו, שהוא מלשון שריפה¹²⁶, והכוונה להרס העור עד שנראה בשר חי¹²⁷.

לשני הנגעים הבסיסיים הללו יכולים להתלוות נגעים משניים, היינו תולדות נגעים, והם מכונים ספחת¹²⁸, היינו דבר נילוה ונוסף¹²⁹. הספחת מתבטאת בצבע לבן כסיד ההיכל, או כקרומ הביצה¹³⁰.

נגעי עור הבשר הם הופעת בהרת, שאת או ספחת על עור בריא. בשלב זה הם

[127] קצנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, עמ' 312. [128] ויקרא יג ב. [129] כמו 'ספחני נא אל אחת הכהנות' – שמו"א ב לו. [130] ראה מחלוקת רמב"ם וראב"ד טומאת צרעת א ב, אם שני מראות אלו שווים בעצמת הלובן, או שהם מדורגים. וראה עוד בנידון בחזו"א נגעים סי' ב סק"ג. [131] וראה רמב"ן ויקרא יג י, שהכוונה לכל אחד לחוד, ולא שיש צורך בשלושתם. [132] ראה סכום פרטי דינים הנוגעים לשיער לבן ברמב"ם טומאת צרעת פ"ב. [133] היינו התכייבות (ulceration), עם רקמת גירעון (granulation tissue). וראה סכום פרטי דינים הנוגעים למחיה ברמב"ם טומאת צרעת פ"ג. [134] ראה סכום פרטי דינים הנוגעים לפשיון ברמב"ם טומאת צרעת פ"ד. [135] רמב"ם טומאת צרעת א ג. וראה לעיל הע' 101. [136] ראב"ד שם. וראה באריכות בכס"מ

מלבי"ם שם, אות נ; תו"ת ויקרא פי"ג אות כו. [121] נגעים שם; שבועות שם; רמב"ם שם ב. [122] מלבי"ם ויקרא שם אות לח. [123] ראה מחלוקת רמב"ם וראב"ד טומאת צרעת א ד, בדרגות האדום המעורב בלבן בנגעים השונים. וראה חזון נחום נגעים א ב, וחזו"א נגעים סי' ב סק"ה, בביאור המחלוקת. [124] שבועות ו ב; שאילתות, שאילתא פח; ראב"ד טומאת צרעת א ו. והוא מלשון 'הגבעות הנשאות' (ישעיה ב יד). וראה בספרו של פרויס, עמ' 326. [125] אונקלוס עה"פ; רמב"ם שם, על פי כס"מ שם. וראה באריכות בביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד – כס"מ שם; העמק שאלה, שאילתא פח אות ה; חזון נחום נגעים ב א. [126] א"ע ויקרא יג ב. והוא מלשון 'המשאת החלה' – שופטים כ מ; 'וישאם דוד' – שמו"ב ה כא; 'משיאים משאות' – ר"ה כב ב.

נגע נתק הוא נגע של נשירת שער בראש או בזקן באזור מוגדר¹⁴³. נתק נחשב דווקא כאשר השערות באותו אזור נעקרו לגמרי, ויש סביבו שיער תקין; אבל קרחות חלקית בקצוות הראש, כגון בצדעים או במצח, איננו נקרא נתק¹⁴⁴. העור שבאזור הנתק – תקין¹⁴⁵, והשיער צפוי שיחזור ויגדל¹⁴⁶. דין נתק הוא דווקא אם הנשירה היא בידי שמים, ולא כאשר ניתקו אדם¹⁴⁷. בנגע הנתק יש שני סימני טומאה: שיער צהוב דק באזור הנתק, ופשיון של הנתק¹⁴⁸.

מהות הצרעת – הצרעת נחשבה כמחלה מדבקת¹⁴⁹, וזה היווה את ההסבר המדעי לדיני ההסגר של מצורע. מכאן גם ההסבר להיווסדותם של בתי חולים מיוחדים למצורעים בימי הביניים, הן בין אומות העולם והן בין היהודים. אמנם אז היה מדובר במצורעים מבחינה רפואית מקובלת, ומסיבות אפידמיולוגיות, למניעת הדבקה¹⁵⁰. אך ההתייחסות ההלכתית איננה מתאימה לגישה זו, שכן יש אישים ומצבים שבהם לא חלה טומאת הצרעת,

מכל דבר אחר, כולל חבלה חיצונית, מחלת עור, או מחלה כללית, מדובר על שחין¹³⁷. השחין והמכווה עוברים שלושה שלבים: השלב הטרי והחריף של המכה, והוא נקרא מורדין; שלב תחילת הריפוי, עם הופעת גלד טרי, והוא נקרא צרבת השחין, או מחית המכווה; שלב הריפוי הסופי, והוא נקרא צלקת. טומאת נגעים חלה רק ביחס לשלב השני, היינו כאשר הופיעו הנגעים הראשיים או המשניים בשלב צרבת השחין, או מחית המכווה¹³⁸. נגעי שחין ומכווה מטמאים רק אם מצטרפים לנגעים אחד משני הסימנים הבאים: שתי שערות לבנות בתוך הנגע הראשי; או פשיון של הנגע הראשי, היינו הגדלת השטח של הנגע הראשי¹³⁹. לנגעי שחין ומכווה אותם דינים, ולא חילקם הכתוב אלא לומר שאינם מצטרפים זה עם זה¹⁴⁰.

נגעי קרחת וגבחת הם הופעת בהרת, שאת או ספחת באזור של נשירת שער בראש¹⁴¹, ויש רק שני סימני טומאה – מחיה ופשיון¹⁴².

חכמה ויקרא יג מא-מד. [143] alopecia areata. יתכן על רקע של גזות. [144] רמב"ם טומאת צרעת ח א; רמב"ן ויקרא יג כט; כס"מ טומאת צרעת ה ח. וראה מלבי"ם ויקרא יג מ, אות קמג. [145] כס"מ שם. וראה ראב"ד שם ח א. [146] כס"מ טומאת צרעת ה ח. [147] רמב"ם שם. [148] נגעים י א; רמב"ם שם ב. [149] ראה א"ע ויקרא יג ב; רמב"ם מו"נ ג מז; דעת זקנים מבעלי התוספות ויקרא יג מו; רבנו בחיי ויקרא יד ז; שו"ת מהרי"ט ח"ב חאבה"ע"ז סי' יד; משך חכמה ויקרא יג ב. וכן משמע ויקרא רבה טו ג. [150] ראה ע' בית חולים, ברקע ההיסטורי.

שם; העמק שאלה שאילתא פח אות ג; מלבי"ם ויקרא יג ב אות לח. [137] נגעים ט א; תו"כ פר' נגעים פ"ו; חולין ח א; רמב"ם טומאת צרעת ה א. [138] נגעים ט ב; רמב"ם טומאת צרעת ה ג-ד. [139] נגעים שם; רמב"ם שם. מחיה איננה סימן טומאה בצורה זו של צרעת. [140] נגעים ט ב. alopecia [141]. וראה באריכות בכס"מ טומאת צרעת ה ח, במשמעות ההלכתית של הסיבות לקרחות, ושל התהליך הבלתי-הפוך. [142] נגעים ד ג; שם י י; תו"כ פר' נגעים פ"א; רמב"ם טומאת צרעת ה ח-יא. שיער לבן איננו סימן טומאה בסוג זה של צרעת. וראה על המשמעות הרוחנית בנידון במשך

חוקרים רבים ניסו לזהות את הצרעת המתוארת במקרא ובחז"ל, והדעות הן מגוונות ביותר – יש הסבורים, שמדובר במחלה רפואית מוגדרת וקיימת, אלא שנחלקו בזיהוי מחלה זו, כגון צרעת רפואית¹⁶¹, עגבת¹⁶², הפרעה פיגמנטרית של העור¹⁶³, ספחת העור¹⁶⁴, גרדת¹⁶⁵, פטרת של העור¹⁶⁶, דלקת עור על רקע נפשי-עצבי¹⁶⁷; יש הסבורים, שמדובר במחלה שהיתה קיימת בזמן העתיק, ונעלמה לחלוטין בעת החדשה. למעשה אף אחד מתיאורים אלו איננו מתאים במלואו לתיאור המקראי של הצרעת, ואיננו עומד בפני הביקורת הרפואית¹⁶⁸. אשר על כן יש הסבורים, שמדובר ב"מחלה" רוחנית, ללא כל משמעות גופנית¹⁶⁹.

הדעה הרווחת ביותר היתה, שהצרעת המקראית היא הצרעת הרפואית. גישה זו התפשטה לאור תרגומי התורה ליוונית¹⁷⁰ (תרגום השבעים) וללטינית¹⁷¹, שבהם תורגמה המילה "צרעת" למילה

ולפיכך אין בהם דין הסגר והחלט מבחינת ההלכה, ברם דברים כאלו לא מתיישבים עם הנחה שמדובר בגורם מדבק, ואינם מסתברים אם מגמת ההסגר היתה למנוע הדבקה. להלן מספר דוגמאות: טומאת צרעת החלה רק מן הדיבור ואילך¹⁵¹, והיינו ממתן תורה ואילך¹⁵²; גוי וגר תושב אינם מטמאים טומאת צרעת¹⁵³; חתן שנראה בו נגע נותנים לו שבעת ימי משתה¹⁵⁴; התולש סימני טומאה עד שלא בא אצל כהן – טהור¹⁵⁵; יילוד שנולד עם צרעת אינו טמא טומאת צרעת¹⁵⁶; אם כסתה הצרעת את כל בשרו, הרי הוא טהור¹⁵⁷; בזמן הזה אם יהיה תלמיד חכם מצורע, אין דוחים אותו לא מבית הכנסת ולא מבית המדרש, כי אין כיום דין של 'והיה מחנך קדוש'¹⁵⁸. מכאן שדיני הסגר נובעים מדיני קדושה, ושייכים לדיני טומאה וטהרה, ולא להלכות הרופאים¹⁵⁹. מכאן גם מובן, שלפי חז"ל סיבת ההרחקה וההסגר של המצורע היה עונש על שהוא הבדיל בין איש לאשתו ובין איש לרעהו בלשון הרע שלו¹⁶⁰.

[161] leprosy. [162] syphilis. [163] vitiligo. [164] psoriasis. השימוש הראשון שנעשה לספחת בהקשר לפסוריאזיס היה על ידי אהרן מאיר מזי"א, שמות מחלות, קובץ שני של 'שפתנו', בעריכת ד"ר י. קלוזנר, תרפ"ג. אמנם יש החולקים על זיהוי הספחת עם מחלת הפסוריאזיס – ראה Kaplan D, *J Am Acad Dermatol* 28:507, 1993; א. שי ואח', הרפואה קמא: 479, 2002. [165] scabies. [166] fungal infection. [167] neurodermatitis. [168] על סיבות רפואיות לפי הסברים של תקופות המפרשים – ראה רלב"ג ואברבנאל, ויקרא פי"ג. [169] ראה על כך בספרו של קצנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, עמ' 304 ואילך, ועמ' 371 ואילך; ובספרו של פרויס, עמ' 323 ואילך. [170] Septuaginta. [171] Vulgata. וראה גם

[151] הוריות י א. [152] ראה נגעים ז א, ובר"ש שם; רא"ש ור"ן נדרים ז ב. [153] נגעים ג א; רמב"ם טומאת צרעת ט א. [154] נגעים ג ב; מו"ק ז ב; רמב"ם טומאת צרעת ט ח; רא"ש מו"ק פי"ג סי' לו. [155] נגעים ז ד; רמב"ם טומאת צרעת י ב. [156] נגעים ז א; רמב"ם טומאת צרעת ו ד. וראה ויקרא רבה טו ה. [157] ויקרא יג יג. [158] תשובות הגאונים, שערי תשובה סי' קעו). וראה בנידון בפירושיהם של רש"י הירש על פרשת נגעים, ורד"צ הופמן, בהקדמתו לחוקי טומאה וטהרה. [159] וראה פירוש אברבנאל לתורה, ויקרא דף עח, שכתב "להודיע שאין הצרעת חולי מתדבק מפאת טבעו כדברי חכמי הרופאים, אבל הוא ברצון השם וגורתו על האיש החוטא". [160] ערכין טז ב, וברש"י שם; פיהמ"ש לרמב"ם נגעים יב ה.

ולא אבחנה רפואית של מחלה מוגדרת. היינו, שמדובר בסימנים חיצוניים שיכולים להתאים למספר מחלות עוריות שונות, שהמשותף להן הוא שינויים בעור ובשערות. ואמנם כבר העיר על כך אחד הראשונים: "הצרעת הוא שם האמור בשותפות, כולל עניינים הרבה שאין דומים זה לזה, שהרי לובן עור האדם קרוי צרעת, ונפילת קצת שיער הראש או הזקן קרוי צרעת, ושינוי עין הבגדים או הבתים קרוי צרעת, וזה השינוי האמור בבגדים ובבתים שקראתו תורה צרעת בשותפות השם אינו ממנהגו של עולם, אלא אות ופלא היה בישראל כדי להזהירן מלשון הרע"¹⁷⁵. יתר על כן, גם בכתבי הרופאים היוונים הקדמונים, ובעיקר היפוקרטס, לא ברור לאיזה מחלה התכוונו במושג "לפרה", פרט לעובדה שמושג זה ביוונית מציין קליפות וקשקשים, ולפיכך הטעות בזיהוי הצרעת הקדומה לצרעת הרפואית היא משותפת למושג העברי ולמושג היווני¹⁷⁶.

הסיבות לצרעת – הצרעת באה כעונש על מספר עבירות: לשון הרע, שפיכות דמים, שבועת שווא, גילוי עריות, גסות הרוח, גזל, צרות העין¹⁷⁷, זנות¹⁷⁸, בעילת

"לפרה"¹⁷². אכן לאור הנתונים הידועים לנו כיום, ניתן לקבוע בוודאות, כי הצרעת המקראית איננה דומה לצרעת הרפואית המוכרת לנו, שכן הרבה פרטי דינים ותיאורים מיוחדים, הן בדיני צרעת, והן בתיאור המצורעים במקרא, לא ניתנים להסבר רפואי על פי ידיעותינו כיום. להלן מספר דוגמאות לאי ההתאמה בין הצרעת המקראית לצרעת הרפואית: הצרעת הרפואית פוגעת רק בבני אדם, ולא בכלים, כבגדים או בבתים, כמו הצרעת המקראית; מחלת הצרעת גורמת לנשירת שיער, ולא להופעת שיער לבן; אין במחלת הצרעת שינויים מהירים תוך שבוע שבועיים, כמתואר בדיני הסגר והחלטה, ובוודאי שאין החלמה מלאה ומהירה כמו זו המתוארת בתורה; האבחנה והטיפול במחלת הצרעת המקראית היא בידי הכהנים, ולא בידי הרופאים¹⁷³. יתר על כן, לפי עדויות היסטוריות וארכיאולוגיות סביר להניח, שהצרעת הרפואית התפשטה לראשונה במזרח התיכון רק בימיו של אלכסנדר הגדול (חי בשנים 325-324 לפני ספירתם), ולא היתה מוכרת כלל בתקופה שלפני כן¹⁷⁴. לפיכך, סביר להניח, שהצרעת המקראית היא תיאור של תסמינים בלבד,

מהרי"ט ח"ב חאבהע"ז סי' יד, שכלל במושג זה גם את "המחלה הצרפתית", היינו העגבת (syphillis). [176] וראה סיכום הדעות בנידון במאמרים – Freilich AR, *J Am Acad Dermatol* 6:131, 1982; Davis ML and Davis TAL, *J Royal Soc Med* 82:622, 1989. וראה עוד – ז. עמר, אסיא, עה-עו, תשס"ה, עמ' 65 ואילך. [177] ערכין טו א. וראה ויקרא רבה טו א; במדבר רבה ז ה. [178] תנחומא תוריע יא. וראה בביאור העניין ברבנו בחיי ויקרא יג ב.

יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ג, 4-261. [172] Goldman L, et al, *Arch Dermatol* 93:744 1966; Kaplan DL, *J Am Acad Dermatol* 28:507, 1993 [174] ראה Davis ML and Davis TAL, *J Royal Soc Med* 82:622, 1989; Browne SG, *Leprosy in the Bible*, London, 1979, p. 11; Browne SG, *Proc R Soc Med* 68:485, 1975 [175] רמב"ם טומאת צרעת טו א. וראה כעין זה בפיהמ"ש לרמב"ם נגעים יב ה. וראה עוד בשו"ת

אשתו נידה¹⁷⁹, מעילה בקדשים¹⁸⁰, עבודה זרה, חילול השם, גניבה, המעיד עדות שקר, דיין המקלקל את הדין, הנכנס בתחום שאינו שלו, החושב מחשבות שקר, והמשלח מדנים בין אחים¹⁸¹. הטעם השכיח ביותר בספרות חז"ל לצרעת הוא עונש על לשון הרע¹⁸².

חז"ל מנו מספר גורמים חיצוניים לצרעת: אכילת דג עם בשר¹⁸³, שכיבה על עור שלא נגמר עיבודו, האוכל דג שיבוטא¹⁸⁴ בימי חודש ניסן, האוכל שיורי כוס הרסנא, היינו תערובת של מיני דגים קטנים עם שמן, חומץ וקמח מבושלים יחדיו, הרגיל לשפוך מים חמים מאד על בשרו, הדורך על קליפות של ביצים, הלובש בגדים לבנים לפני שעברו שמונה ימים מאז שכיבסן, ויש עליהם כינים¹⁸⁵, מי שיש לו אשה ואינו משמש מיטתו, מרבה צרעת¹⁸⁶.

מספר אישים היו נגועים בצרעת, חלקית או כללית: פרעה שבימי אברהם¹⁸⁷, בת פרעה שבימי משה¹⁸⁸, משה¹⁸⁹, פרעה שבימי משה¹⁹⁰, מרים¹⁹¹, אהרן¹⁹², דוד¹⁹³, דואג¹⁹⁴, בני ביתו של יואב בן צרויה¹⁹⁵, נעמן¹⁹⁶, גיחזי¹⁹⁷, ארבעה אנשים¹⁹⁸, עזריה (עוזיהו) בן אמציה מלך יהודה¹⁹⁹, ושתי²⁰⁰. בתלמוד מוזכרים שלושה מצורעים שטיהר רבי טרפון²⁰¹.

שונות — בכבל לא היתה צרעת, בגלל הרגלי התזונה והניקיון של תושביה²⁰².

בעזרת נשים שבבית המקדש היתה לשכת המצורעים²⁰³, שם טבלו המצורעים, ועל פתח שער ניקנור היו מטהרים אותם²⁰⁴.

המצורע נחשב כמת²⁰⁵, כנראה בגלל

[179] ויקרא רבה טו ה; תנחומא מצורע א. וראה רמב"ן ויקרא יח יט, ורבנו בחיי שם יג ב, בדעת חכמי הטבע בנידון. [180] ויקרא רבה יז ג. [181] תנחומא מצורע ד; במדבר רבה ז ה. וראה במדבר רבה ז ד, שהצרעת במדבר באה על בני ישראל בגלל חטא העגל, או בגלל חטא המתאוונים; וראה עוד דברים רבה ו ד. [182] תו"כ פר' ה, ז; אבודר"נ פ"ט; תנחומא, מצורע, א; במדבר רבה ז ה. וראה רמב"ם טומאת צרעת טז י, שהאריך על הקשר בין צרעת לבין לשון הרע, ולא הזכיר שאר העבירות. [183] פסחים עו ב; טוש"ע יו"ד קטו ב-ג. וראה טוש"ע או"ח קעג ב, שלפיכך חובה ליטול ידיים בין בשר לדגים, אך במג"א שם סק"א, ובשורת חת"ס חיו"ד סי' קא כתבו, שכיום נשתנו הטבעים, ואין בכך סכנה. וראה עוד בנידון בע' בריאות הע' 166 ואילך, ובע' השתנות הטבעים הע' 18 ואילך. [184] כנראה דג mullet. [185] כל אלו נמנו בפסחים קיב ב. [186] בכורות מד ב. [187] בראשית יב יז. וראה ערכין טז א. [188] שמות רבה א כז. [189] שמות ד ו-ח. [190] שמות רבה א מא; רש"י שמות ג כג. [191] במדבר יב י. [192] שבת צז א. [193] יומא כב ב; סנהדרין קז א. נצטרע למשך ששה חודשים. [194] סנהדרין קו ב. [195] שמו"ב ג כט. וראה ערכין טז א. [196] מל"ב ה א. [197] מל"ב ה כז. [198] מל"ב ז ג. [199] מל"ב טו ה; דבהי"ב כו כ-כא. [200] מגילה יב ב. וראה תוס' שם ד"ה שפרחה. [201] ירושלמי סוטה ב ב. [202] כתובות עז ב. [203] מידות ב ה. [204] סוטה ז א; רמב"ם מחוסרי כפרה ד ב. וראה נגעים יד ח. [205] נדרים סד ב. אמנם ראה שו"ת מהר"ם רוטנברג, דפוס קרימונה, סי' קטו, שאין בכוח מאמר חז"ל זה לנשל מצורע מן הירושה, ואין הוא חשוב כמת לענין ירושה.

העובדה שהוא היה מורחק ומנוודה מהכלל, ולא יכול היה להיכנס לבית המקדש.

מתרפאות²¹¹. שחין-מצרים נחשב לעונש קשה במיוחד²¹², הוא הכיל אבעבועות²¹³, והוא היה לח מבחוץ ויבש מפנים, ולפיכך לא היה לו רפואה²¹⁴.

נגעים נחשבים ליסורים שאינם של אהבה, אם כי הם מכפרים על חטאים²⁰⁶.

מוכה שחין הוא מושג כללי למחלות נמקיות קשות ונרחבות, הגורמות לכריתת איברים²¹⁵. גם ביחס למצב זה נאמרו על ידי החוקרים השונים השערות מגוונות לזיהוי המחלה: עגבת²¹⁶, צרעת²¹⁷, אבעבועות שחורות²¹⁸, גחלת²¹⁹. אכן, הזיהוי הרווח ביותר בין החוקרים הוא ששחין היא מחלת הגרב²²⁰, שהיא מחלת עור דלקתית, המאופיינת בשלב של בועיות דלקתיות מפרישות, ושלב של קשקשים וגלדים. המחלה מלווה בדרך כלל באי-שקט, גרד, וחום. השחין יכול להיות מעורב בתהליך הצרעת²²¹.

שחין – שורש המילה הוא מלשון חימום ושריפה²⁰⁷. אף זו היא מחלת עור המוזכרת בשכיחות רבה במקרא ובחז"ל, ואף היא מתאימה למיגוון של מחלות עור דלקתיות, ואיננה מתייחסת למחלה מסויימת ומוגדרת²⁰⁸. ואמנם במקרא ובתלמוד מצינו מספר מונחים המתארים צורות שונות של שחין, כגון גרב, חרס, ילפת, חיכוך, חפפית, חוזית ועוד²⁰⁹. ואכן לפי חז"ל יש עשרים וארבעה מיני שחין²¹⁰.

מי שיש לו ריבוי דם ואינו מקיזו, מרבה שחין²²².

חז"ל הבדילו בין שלוש צורות של שחין: יבש מבפנים ומבחוץ; לח מבחוץ ומבפנים; יבש מבפנים ולח מבחוץ. הצורות שהן יבשות מבפנים אינן

שחין ישן שנרפא, עלול לחזור בתוך

שחין. [211] בכורות מא א. [212] דברים כח כז; שם כח לה. [213] שמות ט ט. [214] ראה ב"ק פ ב; בכורות מא א. אמנם ראה מ"מ תענית ב יג, וכס"מ ביאת המקדש ז י – שלפי גירסתם היה להיפך, היינו לח מבפנים ויבש מבחוץ, וראה תו"ש שמות פ"ט אות כה. [215] משנה כריתות ג ח. [216] syphilis. [217] leprosy. [218] black pox. [219] anthrax. [220] eczema. מושג מיוונית – ekzeim, שפירושו דבר שנשרף. [221] ויקרא יג יח. ולפי המדרש שמות רבה יא ו, כשלקו המצרים בשחין, לקו גם בצרעת. וראה עוד – ל. בן נון, הרפואה קמא: 4, תשס"ב; ז. עמר, אסיא עה-עו, תשס"ה, עמ' 65 ואילך. [222] בכורות מד ב.

וראה ע' עזר הע' 140 והע' 161. [206] ברכות ה ב. וראה מחלוקת רש"י ותוס' שם. [207] רש"י ויקרא יג יח. וראה ב"ק פב א – השום משחין; יומא נג ב – שנה שחונה, שפירושו שנה חמה ויבשה; סוכה מ א – עצים דמשחן, ופירש הר"ח עצים להתחמם בהם, כמו וייכסוהו בבגדים ולא יחם לו, ולא שחין ליה. וראה עוד דוגמאות בערוך ע' שחן. [208] ראה נגעים ט א; רמב"ם טומאת צרעת ה א. וראה באריכות בשו"ת מהרי"ט ח"ב חאבהע"ז סי' יד. [209] ראה להלן הע' 232 ואילך. [210] תוספתא כתובות ז ב; בראשית רבה מא ב; פרקי דרבי אליעזר, יט. וראה תו"ש שם אות כד, בשם מדרש הגדול, שהקב"ה הביא על המצרים עשרים וארבעה מיני

שנתיים²²³.

מספר בני אדם במקרא ובתלמוד
מתוארים כמי שסבלו משחין: המכה
הששית מעשר המכות של המצרים²²⁸,
חזקיהו מלך יהודה²²⁹, איוב²³⁰, נחום איש
גם-זו²³¹.

פצעי עור שונים – מצינו במקרא
ובחז"ל תיאור של פצעי עור שונים²³²:

בעלי ראתן²³³, גרב²³⁴, גרגותני²³⁵,
חבורה²³⁶, חטטים²³⁷, חיכוך²³⁸,

טיפול בשחין: מריחת תאנים²²⁴; או
סיכה על השחין באמצעות נוצה של אווז
של תערובת של זנגביל, פסולת סיגי כסף,
גפרית, חומץ יין, שמן זית, ומשחת
זפת²²⁵. הטיפול בגרד שבגלל השחין היה
לשבת באפר²²⁶.

תשמיש המיטה קשה לחולי שחין,
רקשה במיוחד לבעלי ראתן²²⁷.

ה-, הע' 155 ואילך. [234] ויקרא כא ל; שם
כב כב; דברים כח כז. זהה לחרס – בכורות
מא א, ושניהם מין שחין. [235] ב"ק פה א.
והיינו נמק (gangrene), שנובע מרמת סוכר
גבוהה, עיי"ש שבא לאחר אכילת דברי מתיקה
מוגזמים. הטיפול – מתן תערובת של אהל
(aloe). משמש כצמח נוי, שעוה, ושרף עצים.
ובערוך ע' גרגתני פירש שהוא נצור (fistula).
והביא ראיה מחגיגה כב, ע"ז נו, גיטין נו, ויקרא
רבה כב, שזה שם כלי, ויתכן שמדובר בכיב
(ulcer) בעור, הדומה לכלי. [236] שמות כא
כה; ישעיה א ו; תהלים לח ו. והיינו מכה מגולה
אך לא פתוחה, והדם נצרך תחת העור – ביאור
הגר"א ישעיה שם. [237] שבת קט ב; ירושלמי
תרומות ח ה; ירושלמי ברכות ב ז; ויקרא רבה
יט ד. הכוונה לפצעים הגורמים לגרד, ואולי
מדובר בגרדת (scabies) – ראה פרויס, עמ' 350.
החטטים נמצאים בדרך כלל בראש – יומא עז
ב, אבל יכולים להיות גם על שק האשכים –
ירושלמי יבמות ח ב; סיבות לחטטים – רעב
(בראשית רבה, שם), כאשר לא מנגבים היטב את
העור לאחר רחיצה (ויקרא רבה שם). שתית מים
שיש בהם ארס חיות (ירושלמי תרומות שם).
הטיפול בחטטים – רחיצה (שבת קט ב).
[238] ב"ק פ ב, ורש"י שם ד"ה חיכוך, שהוא
שחין. לפי פרויס, עמ' 345, יתכן שהוא סוג של
גרדת (scabies).

[223] גיטין פו א, וברש"י שם ד"ה עד טצהר.
[224] מל"ב כ ז. אכן ראה תנחומא בשלח כד,
שזה דווקא מויק בדרך כלל לשחין. [225] גיטין
פו א. [226] איוב ב ח, ובא"ע שם.
[227] כתובות עז ב. וראה בנידון בשו"ת
מהרי"ט ח"ב חאבה"ע"ו סי' יד. אמנם לפי
התוספתא כתובות סופ"ז וירושלמי כתובות
סופ"ז תשמיש המיטה קשה רק לבעלי ראתן,
ולא לחולי שחין אחרים. וראה בתוספתא
כפשוטה שם. [228] שמות ט ח-יא. וראה לעיל
הע' 212-214. [229] מל"ב כ ז; ישעיה לח כא;
דברי הימים ב לב כד. פרט לעצם העובדה
שחזקיהו סבל משחין, לא מצינו במקרא תיאור
של השחין הזה, ובכל זאת נאמרו מספר
השערות על ידי החוקרים ביחס לזיהוי מחלתו
– מחלת עור, מורסה בגרון, דבר (ראה פרויס,
עמ' 341-342). [230] השחין של איוב מוגדר
כשחין רע, והוא כיסה את כל גופו (איוב ב ז),
ובגלל מחלת השחין היה עורו מקומט (שם ז ה,
וברש"י שם). שחור ויבש (שם ל ל). וראה בספרו
של פרויס, עמ' 340-341, השערות שונות על
הגדרת השחין של איוב. [231] תענית כא א.
[232] מסודרים להלן בסדר א-ב.
[233] תוספתא כתובות סופ"ז; בראשית רבה מ
יז – בעלי ראתן הוא מין ממיני השחין. אמנם
רש"י כתובות עז ב פירש שבעלי ראתן הוא מי
שיש לו שרץ במוחו. וראה ע' עצבים, מערכת

חספניא²³⁹, חפפית²⁴⁰, חזזית²⁴¹, חרס²⁴²,
 ילפת²⁴³, כווייה²⁴⁴, כיבא או כיפה²⁴⁵,
 כתיאת²⁴⁶, מוגלא²⁴⁷, מורסא²⁴⁸, מזור²⁴⁹,
 מכה טרייה²⁵⁰, מכוויה²⁵¹, נומי או נימא²⁵²,
 סימטא²⁵³, עינבתא²⁵⁴, ערבוביתא²⁵⁵,
 פדעתא²⁵⁶, צלקת²⁵⁷, צמחיין²⁵⁸, צרבת²⁵⁹.

חמים), והוא זהה לכווייה. [252] קידושין ל ב; ע"ז י ב; בראשית רבה מו. במוסף הערוך ע' נם כתב, שבלשון יווני נמי הוא מין נגע ומורסה הפושה ואוכל בבשר. יתכן שהכוונה לפצע נמקי (gangrene). או לפצע של צרעת. [253] שבת סז א; ע"ז כח א. לפי רש"י שם היינו מורסה; הטיפול – קריעתה של המורסה ועשיית פתח שתי וערב, ובתנאי שהמורסה כבר חיוורת ובשלה לפתיחה (ע"ז שם. וראה שבת שם, המלצה ללחש מסויים לצורך ריפוי). [254] ע"ז כח א. והיינו צורת אבעבועות הדומות לענבים. מצב זה נחשב כמסוכן במיוחד. הטיפול – יקח צמח פיתוג (Rue). משמש כצמח נוי וכתבלין), וישחוק אותו עם דבש, או יקח כרפס (celery). צמח רב שנתי ממשפחת הסוככיים. זנים תרבותיים שלו משמשים למאכל) עם סוג של יין חריף מאד, ובינתיים יגלגל על הפצע ענבים דומים לפצע, היינו אם הפצע גדול יקח ענבים גדולים, ואם הפצע לכן יקח ענבים לבנות. [255] נדרים פא א. אולי הכוונה לכינמת הראש. [256] ע"ז כח א. והיינו פצע של מכת חרב. הטיפול – לצורך עצירת שטף הדם ישקוהו בצמח שחליים (garden cress. צמח חד-שנתי ממשפחת המצליבים. משמש כסלט וכתבלין) בחומץ, ולצורך ריפוי הפצע יגדל עשב יבלית (bermuda-grass). מן העשבים הרעים בשדה), ויערבב אותו עם גרד של צמח הסנה וישים זאת כתחבושת, או ישים תולעים שהתרנגולים מנקרים באשפה. [257] נגעים ט ב; ספרא תוריע ה ו. והוא כמשמעו בימינו. [258] סנהדרין קא א; ב"ק פג ב; שם פה א. הכוונה כנראה לצורה של גידול שפיר. יכול להיגרם כתוצאה ממכה – ב"ק פה א. וראה עוד בע' ראות הע' 68 ואילך. [259] ויקרא יג כז; משלי טז כז. הגלד המכסה פצע או כווייה (eschara) – קצנלסון, התלמוד וחכמת הרפואה, עמ' 309. זה מתאים לפירוש הערוך שפירש "צרב" – חזק, כמו צורבא דרבנן. אך בהפלאה שבערכין פירש שהוא מלשון "חריף", כמו שפירש רש"י בתענית ד א.

[239] שבת קלד א; ע"ז כח ב-כט א. היינו התבקעות עור הפנים (רש"י שבת וע"ז שם), או כעין קרום הצומח בעור הפנים ומתקלף (ערוך ע' חסף). או מין שחין (רש"י שבת שם); סיבה לחספניא – חוסר ניגוב מספיק של הפנים; הטיפול – רחיצה במי סלק (שבת שם), וצריך לרחוץ דווקא במים קרים, ולא במים חמים (ע"ז שם). [240] שבת עז ב. לפי רש"י הוא סוג של שחין. הטיפול – כותש נחש ומורח עליו. וכן פירש בערוך סוף ע' חף. [241] בכורות מא א. והוא מין שחין, ולפי תרגום אונקלוס ויקרא כא כ, הוא ילפת. וראה בכורות שם חזוית המצרית, והיא סוג של שחין שבא ממצרים. [242] דברים כח כז. וזהה לגרב – בכורות מא א. [243] ויקרא כא כ; שם כב כב. והוא זהה לחזוית המצרית – בכורות מא א. [244] שמות כא כה. והיינו פצע בעור כתוצאה ממגע עם גוף חם או אש – נגעים ט א; רמב"ם טומאת צרעת ה א. והוא זהה למכווה. [245] קידושין לט ב; קידושין פא א. והיינו פצע כווייה מוזהם (רש"י שבת סב ב, ורש"י קידושין פא סוע"א. וראה אוצר לעזי רש"י, מס' 252). או אבעבועות (רש"י שבת סז א; ר"ן נדרים פא א). וראה ערוך ע' (כבג), שגורס במקום כיפה – כיבא. [246] שבת עז ב, שם עז ב. לפי רש"י עז ב ד"ה כתיא, בפירוש שני בשם רבותיו, הכוונה למכה שעל גב היד ועל גב הרגל. הטיפול – מריחה בדבש, או שמניחים על הפצע שבלול=חילזון. [247] חולין מז ב. והוא כמשמעותה בימינו. [248] שבת ג א; עדויות ב ה; גיטין סט ב. והוא כמשמעותה בימינו. הטיפול – פתיחתו (עשיית 'פה'), וסחיטת המוגלה החוצה (עדויות ב ה; שבת קז א), או ניקויו ברביעית יין אדום (גיטין סט ב). [249] הושע ה יג. וזהה למורסא בלשון חז"ל (פרויס, עמ' 194). [250] ישעיה א ו. והיינו מכה פנימית, שאיננה נראית באופן חיצוני (ביאור הגר"א שם). [251] ויקרא יג כד. והיינו פצע בעור כתוצאה ממגע עם גוף חם או עם אש (וראה פסחים עה א, שכולל הרבה חומרים

ה. פרטי דינים

הגורם כווייה לחברו בציפורן, במקום שאינו עושה חבורה, ואינו מעכבו ממלאכה, חייב בצער בלבד; ואם היה במקום שרואים, חייב גם בכושט²⁶⁴.

עור אַט

שבת — בשבת אסור לתלוש רצועות עור שעודן מחוברות לגוף — לא בכלי, לא ביד, ואף לא בשיניים²⁶⁰.

חציצה בטבילה — עור שנקלף, והוא תלוי ועומד, אינו מהווה חציצה בטבילה, שכן בחלק המנותק יכולים המים לחדור, ובחלק המחובר אין הקפדה, והוא מיעוט²⁶¹.

בדין איסור הנאה מעור המת — ראה ערך השתלת אברים.

בדין השתלת עור מהמת — ראה ערך השתלת אברים.

חובל — החובל בחברו, וקרע העור, והוציא ממנו דם, חייב בחמישה דברים (נזק, צער, ריפוי, שבת, בושת), ואפילו חסרו רק כשערה מעור בשרו, כי העור אינו חוזר אלא צלקת²⁶²; ויש אומרים, שדין זה הוא דווקא בפנים ובמקומות גלויים, ולא בכל מקום בגוף²⁶³.

כתובת קעקע — אסור לקעקע כתובת קעקע על העור²⁶⁵. האיסור מן התורה הוא דווקא אם שרט את בשרו, ומילא מקום השריטה בצבע²⁶⁶, אבל אם כתב ולא קיעקע, או קיעקע ולא כתב — יש אומרים, שאינו אסור מן התורה, אבל אסור מדרבנן²⁶⁷; יש אומרים, שבתנאים אלו מותר לכתחילה²⁶⁸; ויש אומרים, ששרט ולא מילא בצבע, אסור מדרבנן, אבל כתב על העור ולא שרט, מותר לכתחילה²⁶⁹.

נחלקו הפוסקים אם האיסור תלוי בסדר הדברים, היינו אם דווקא קעקע קודם, ואחר מילא צבע, או דווקא כתב קודם ואחר קיעקע, או שאין הבדל בסדר הדברים²⁷⁰.

יש אומרים, שהאיסור מן התורה הוא דווקא אם קיעקע אותיות, אבל אם עשה סתם רישומים או צורות, אין איסור תורה בכך²⁷¹, ולשיטה זו חייב גם באות אחת,

ב"ש סי' קכד סקט"ז; תפא"י מכות פ"ג אות מה. [268] מנ"ח מ' רנג סק"א, בדעת המ"מ ע"ז יב ז; פתשגן הכתב, להגר"ח קנייבסקי סי' יח, בדעת הרא"ש והמאירי. [269] ראה בפתשגן הכתב, שם; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קיא. [270] ראה רמב"ם ע"ז יב יא; ריב"ן, מאירי וריטב"א, מכות כא א; ב"ח ושי"ך יו"ד סי' קפ סק"א; משנת חכמים סי' נו, ביבין שמועה אות א; דינא דחיי וברית משה על הסמ"ג ל"ת סא; סמ"ק מ' עב; כל בו סי' צז; מנ"ח מ' רנג סק"א; קיצור שו"ע קסט א; פתשגן הכתב סי' א-ב. [271] שו"ת מעיל

[260] חיי אדם כא ג; ביאור"ל סי' שמ ס"ב סוד"ה יבלת; שמירת שבת כהלכתה פי"ד סני"ד, והע' קמג. וראה בשו"ע או"ח שכח לא, ומ"ב שם סקצ"ט. [261] חכמת אדם קיט טז. [262] רמב"ם חובל ומוזק ב ו; טוש"ע חו"מ תב יד. [263] מ"מ שם; ביאור הגר"א שם סקי"ט. וראה בלח"מ שם; סמ"ע שם סקט"ו. [264] ב"ק פה ב; רמב"ם שם ג; טוש"ע שם ט, וברמ"א. [265] ויקרא יט כח; סהמ"צ ל"ת מא. [266] מכות כא א; רמב"ם ע"ז יב יא; טוש"ע יו"ד קפ א. [267] תוס' גיטין כ ב ד"ה בכתובת;

ואפילו בשאר לשונות; ויש אומרים, שחייב מן התורה בכל צורה של קיעקוע, ולא דווקא באותיות²⁷².

איסור קיעקוע הוא בין אם עשה כן ביד, ובין אם עשה כן בכלי²⁷³.

יש מי שכתבו, שלכל הדעות מותר לכתוב על העור בכתב שאינו מתקיים ומתכווין למוחקו, כגון שכותב על ידו בעט מספר טלפון או כתובת²⁷⁴.

יש מי שכתב, שאין איסור לכתוב כתובת קיעקע על גוי²⁷⁵.

איפור קבוע סביב העינים והפה שעושות נשים בדרך של קיעקוע, יש מי שכתבו שהדבר אסור²⁷⁶, ויש מי שהתיר²⁷⁷.

מי שעבר על האיסור ושם כתובת קיעקע על גופו, וחזר בתשובה, מעיקר

הדין אינו חייב לסלקו²⁷⁸, אך נכון להשתדל ולהסיר כתובת קיעקע זו, שלא תהא מזכרת עוון, ובפרט אם הוא מתבייש בכך, ואפילו אם חקק על גופו את השם המפורש²⁷⁹; ועדיף להסירו בעזרת קרני לייזר²⁸⁰, ואם אי אפשר — מותר גם בניחוח פלסטי²⁸¹.

בענייני טומאה — עור המת של אדם טמא מן התורה, אבל אם עיבדו כל צרכו, או הילך בו כדי עבודה, הרי הוא טהור מן התורה, וחכמים גזרו שיטמא מדבריהם בכזית כבשר המת, גזירה שלא להרגיל בני אדם לעבד עורות אדם וישתמשו בהם²⁸².

שערות אדם וציפורניו

תספורת תינוקות (חאלאקה) — מנהג חסידים ואנשי מעשה שלא לספר שיער בניהם הקטנים עד שיהיו בני שלוש שנים²⁸³.

ח"י חיו"ד סי' סד; שו"ת מגילת ספר חיו"ד סי' טז; שו"ת נתיבות אדם סי' מג. והביא שם בשם הגר"ש וואזנר (כן כתב בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קלז) והר"ח קנייבסקי, שאף הם אסרו לכל הפחות מדרבנן. וראה עוד מאמרו של הרב הרב ב. שרגא, תחומין, יח, תשנ"ח, עמ' 110 ואילך. [277] שו"ת בנין אריאל עמ' 116. ולענין כתובת קיעקע הנוגעת לשיחזור שד — ראה ע' נתוחים הע' 61-63. [278] שו"ת במראה הבזק ח"ה סי' עח. [279] הרב א. בקשי-דורון, תחומין, כב, תשס"ב, עמ' 387 ואילך. [280] שו"ת במראה הבזק שם; הרב בקשי-דורון שם. [281] שו"ת במראה הבזק שם. [282] חולין קכב א, מחלוקת; נידה נה א; רמב"ם טומאת מת ג יא. [283] סמך למנהג זה הוא מדרש תנחומא, קדושים, יד, וילקוט שמעוני, קדושים, רמז תרטו, על הפסוק (ויקרא יט כג-כד) המדבר על ערלה

צדקה סי' לא; שו"ת תועפות ראם סי' שלח; קרבן אהרן על ספרא, קדושים פרשה א (ו יא); שו"ת מוצל מאש ח"א סי' נא. וכן משמע מס' החינוך, מ' רנג. [272] ראב"ד ור"ש משאנץ, על הספרא שם; מנ"ח שם; יד הקטנה על רמב"ם ע"ז פ"ז במנחת עני אות פז; משנת חכמים שם; ערוך לנר מכות כא א. [273] ריטב"א מכות כא א. וראה בירור הלכה מכות שם (אות ה). [274] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חיו"ד סוסי' קפ; שו"ת בנין אריאל עמ' 116. וראה רש"י על הפסוק בויקרא וכן ריב"ן מכות כא א, שכתבו שהקיעקוע נראה בו כל הימים, משמע שדווקא קיעקוע קבוע אסור. [275] שו"ת נובי"ת חאבהע"ז סי' קלה. וראה בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' רכב אות כג, בדיני כתיבת קיעקע בשבת. וראה עוד בע' נתוחים הע' 61-63, על קיעקוע בניתוחים פלסטיים. [276] שו"ת להורות נתן

יש המקפידים שלא להקדים ולא לאחר את התספורת הראשונה אלא דווקא במלאות לילד שלוש שנים; יש שנוהגים לאחר את התספורת עד ל"ג בעומר הסמוך לגיל שלוש שנים, ולספר את הקטן במירון ליד קברו של רבי שמעון בר יוחאי; ויש שלא מקפידים על גיל מסויים לתספורת ראשונה²⁸⁴.

רביתיהו, ואין בזה איסור חציצה בתפילין, ואין בזה משום חוקות הגוי, ומכל מקום תלמיד חכם ראוי שיימנע מכך²⁸⁸.

פאה נוכרית — דין קרח עם פאה נוכרית לעניין הנחת תפילין — ראה ערך חולה.

שליח ציבור — אין ממנים שליח ציבור אלא מי שנתמלא זקנו²⁸⁹, ואין הציבור יכולים למחות על כבודם בזה²⁹⁰. והיינו דווקא בקביעות, אבל באקראי יכולים למנות גם מי שלא נתמלא זקנו²⁹¹.

כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו, נחשב כמי שנתמלא זקנו, וכן אם היה לו זקן מועט, והוא למעלה מי"ח שנה, נחשב כמי שנתמלא זקנו²⁹².

ערב שבת וחג — מצווה להסתפר, להתגלח ולגזוז ציפורניים בערב שבת ובערב חג²⁹³, ומצווה זו חלה בין על אנשים ובין על נשים²⁹⁴. עיקר המצווה היא ביום ששי או בערב חג לאחר חצות היום²⁹⁵, אבל אם לא יכול לעשות כן אחרי חצות, ובפרט בימי ששי הקצרים, מותר

נהגו לעשות שמחה ביום התספורת הראשונה של הקטן, ומשאירים להם פאות הראש; יש הגונזים בביתם את השיער הראשון שנגזז למצווה; ויש הנוהגים לתת צדקה כמשקל השיער²⁸⁵.

רחיצת ידיים — לאחר סירוק השיער, ולאחר גזיזת צפורניים יש לרחוץ ידיים²⁸⁶.

בלורית — יש שאסרו לגדל שיער רב על הראש לנוי וליופי (בלורית) בגלל כמה איסורים: דרך שחץ וגאווה; איסור משום חוקות הגויים; איסור משום חציצה בהנחת תפילין, או לפחות הפרעה בהנחת התפילין במקומם הנכון; איסור של 'לא ילבש'²⁸⁷. יש מי שכתב, שאם השיער לא ארוך במיוחד, יש לומר בימינו שהיינו

כז סק"ד; ש"ך יו"ד סי' קעח סק"א, בשם הב"ח; מ"ב סי' כז סקט"ו; קיצור שו"ע סי' י; בן איש חי, פר' חיי שרה; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' מב. [288] שו"ת תשובות והנהגות, שם. [289] חולין כד ב; רמב"ם תפילה ח יא; טושו"ע או"ח נג ו. [290] מ"ב שם סקכ"ג. [291] תוס' מגילה כד א ד"ה ואינו; טושו"ע שם. וראה בביאור"ל שם ד"ה אבל. [292] טושו"ע שם ח, וברמ"א שם. [293] טושו"ע או"ח רס א; שם תקלא א. וראה בס' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פמ"ב סמ"ו, פרטי מנהגים על גזיזת ציפורניים. [294] מ"ב סי' רס סק"ב. [295] ערוה"ש או"ח

של עץ מאכל, והמדרש אומר שהוא מדבר בתינוק. וראה בנידון בשו"ת ערוגת הבושם או"ח סי' רי; שו"ת אפרקטא דעניא סי' קסא; שו"ת יחיה דעת ח"ה סי' לה; טעמי המנהגים עמ' רסט; ספר במטעמים ע' שערות אות א. [284] ראה בהרחבה סיכום הדעות השונות ומקורותיהם בספר בין פסח לשבועות, פי"ט. וראה שערי הלכה ומנהג, הוספות ומילואים, סי' צח. [285] ראה בס' בין פסח לשבועות פי"ט. [286] פסחים קיא ב-קיא א; טושו"ע או"ח ד יח-יט. וראה בס' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פמ"ב הע' קנט. [287] מחצית השקל או"ח סי'

חול המועד — מעיקר הדין מותר להתגלח בחול המועד, אלא שחכמים גזרו שלא להתגלח ולא להסתפר בחול המועד, גזירה שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים. גזרה זו לא חלה על אנשים שהיו אנוסים, ולא היה סיפק בידם להתגלח לפני המועד.³⁰⁸

מי שהיה חולה קודם הרגל, ולא יכול היה להתגלח — יש מי שכתב, שמותר לו להתגלח בחול המועד, ואפילו היתה מחלתו קלה קודם הרגל³⁰⁹; ויש מי שכתבו, שחולה אינו מאילו שהתירו להם להתגלח בחול המועד.³¹⁰

מי שקיבל מכה בגופו בחול-המועד, והשערות שבאותו מקום עלולות להפריע לריפוי המכה, מותר לגוזזן בחול המועד.³¹¹

בין המצרים — הספרדים נוהגים שלא להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב³¹², והאשכנזים נוהגים שלא להסתפר בכל ימי בין המצרים, היינו משבעה עשר בתמוז

אף לפני חצות²⁹⁶, ובערב פסח מותר להסתפר ולהתגלח דווקא עד חצות היום²⁹⁷, ואחרי חצות מותר על ידי גוי²⁹⁸.

נהגו שלא לעשות פעולות אלו ביום חמישי²⁹⁹, ובראש חודש³⁰⁰.

שבת — הנוטל צפורניו, או שער ראשו, או שפמו, או זקנו בשבת, אם נטל במספרים או בכלי הדומה לו מכלי גילוח, חייב מדין גזוז³⁰¹, ואיסורו מן התורה³⁰²; ואם נטל בכלי אחר, או בידיו, או בדרך שינוי, חייב רק משום שבות³⁰³.

אסור לרחוץ בשבת בדבר המשיר בוודאות את השיער, אבל מותר לחוץ פניו או ידיו בדבר שאין וודאות שישיר את השיער³⁰⁴.

אסור לסרוק במסרק בשבת³⁰⁵, ויש מי שצידד ללמד זכות על הרבים המסתרקים בשבת³⁰⁶, ואם המברשת מיוחדת ובעלת שערות רכות — מותר³⁰⁷.

ריב"ש סי' שצד; כלבו סי' יא; ב"י או"ח סי' שג; שו"ע שם כז; מג"א שם סקכ"ב; מ"ב שם סקפ"ו. [306] ראה אגלי טל מלאכת גוזז סק"ד באריכות. [307] מ"ב שם ובשעה"צ סקע"ח. וראה בס' שמירת שבת כהלכתה פי"ד סע' מא-נג, פרטי הלכות הנוגעות לטיפול בשערות בשבת. [308] מו"ק יד א; רמב"ם יו"ט ז יז-יט; טוש"ע או"ח תקלא א. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית, כרך יג, ע' חול המועד, עמ' רא ואילך. [309] מאירי ע"ז כט א. [310] שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רעה; טוש"ע או"ח תקלא ג. וראה תוס' מו"ק יד א ד"ה אומן, שהסתפקו בשאלה זו, ולא הכריעו בה. [311] מ"ב סי' תקלא סקכ"א, ובביאור"ל שם ס"ח ד"ה כל. [312] המחבר,

רס ו. [296] א"ר סי' רס סק"ח. וראה מ"ב סי' רנא סק"ז. [297] מ"ב סי' תסח סק"ה. [298] רמ"א שם ס"א. [299] ראה מ"ב סי' רס סק"ה, ובשש"כ שם הע' קס. [300] מ"ב שם סק"ז. וראה שש"כ שם הע' קעד. [301] שבת צד ב; רמב"ם שבת ט ז. [302] שו"ת הר צבי חיו"ד סי' קמד; תולדות שמואל ח"ג סי' לו ס"א. [303] שבת שם, מחלוקת; רמב"ם שם ח; טוש"ע או"ח שמ א. וראה עוד ח"י רמב"ן שבת קו א; ס' יראים השלם סי' רעד; מג"א שם סק"א; שו"ת דבר אברהם סי' כד ענף ג; אגלי טל מלאכת גוזז סק"ז. [304] שבת נ ב; רמב"ם שבת כב יג; טוש"ע או"ח שכו ט. וראה עוד בנידון בס' שמירת שבת כהלכתה פי"ד הע' א. [305] שו"ת

ועד אחרי תשעה באב³¹³.

תרופה שהופכת שערות לבנות לשחורות³²¹. אבל מותר אפילו לכתחילה לצבוע שערות שחורות ללבנות³²². ונחלקון האחרונים בעיקר השאלה אם האיסור על האיש לצבוע שערות לבנות לשחורות הוא איסור מן התורה או מדרבנן³²³.

תשעה באב — תשעה באב שחל להיות ביום חמישי, אם אין לו זמן להסתפר ביום ששי שאחריו, מותר להסתפר במוצאי תשעה באב, היינו ביום חמישי בערב³¹⁴.

אם כוונת הצביעה היא לא ליפוי אלא כדי שיקבלוהו למשרה — יש מי שכתבו, שהדבר מותר, ובתנאי שאין בכך הונאה, והיינו שמוכסח לו שיכול לעבוד כמו צעיר³²⁴; ויש חולקים³²⁵. וכן מותר לצעיר לצבוע שערות לבנות לשחורות אם הוא מתבייש בשערות הלבנות, כי זה נקרא מום, ואין איסור להסיר מום, ובתנאי שאין בכך הונאה, כגון בענייני שידוך; והוא-הדין אם צמחו לצעיר שערות לבנות בגבות עיניו³²⁶.

ספירת העומר — נהגו שלא להסתפר בימי ספירת העומר, היינו בין פסח לעצרת³¹⁵, ומנהגים שונים יש ביחס לימים שאין מסתפרים בהם³¹⁶.

שערות לבנות ושחורות — אסור לאיש לתלוש שערות לבנות מתוך שחורות³¹⁷, והטעם הוא משום 'לא ילבש גבר שמלת אשה'³¹⁸. ובשבת אסור לתלוש גם שערות שחורות מתוך לבנות³¹⁹.

יש מי שכתב, שאיסור צביעת שערות לבנות לשחורות הוא דווקא בשיער הראש,

אסור לאיש לצבוע את השערות הלבנות לשחורות³²⁰, וכן אסור לקחת

סי' מה; שד"ח מערכת הלמיד כלל קטז; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רמג-רמד; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' עז; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קיא אות ג; שם ח"ו סי' קיח אות ג; שערי הלכה ומנהג ח"ג סי' לז-לח. וראה באריכות בנידון בשו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' פא; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קכח. [324] שו"ת לבוש מרדכי סי' כד; שו"ת שרידי אש ח"ב סי' פא; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' סא; שו"ת ציץ אליעזר חכ"ב סי' יד אות ד. וכן משמע משו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' פא. וראה גם בס' חסידים סי' שעט, ובמקור חסד להר"ר מרגליות שם סק"ז. [325] שו"ת אבני זכרון ח"ג סי' לט; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תסא. וראה שערי הלכה ומנהג ח"ג סי' לז-לח, שהסתפק בזה. [326] שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' פא; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חיו"ד סי' קפב סק"א; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קכח. וראה בשערים המצויינים

או"ח תקנא ג. וראה שו"ת יביע אומר ח"ג חאו"ח סי' לא; יחזה דעת ח"ד סי' לו. [313] רמ"א או"ח תקנא ד; מ"ב שם סק"ב. [314] מ"ב סי' תקנח סק"ג. וראה בס' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פמ"ב הע' קצ. [315] שבלי הלקט סי' רלה; טושו"ע או"ח תצג ב. [316] ראה סיכום מקורות ופרטי דינים בספר בין פסח לשבועות, פ"ח-פי"א. [317] שבת צד ב; מכות כ ב; רמב"ם ע"ז יב י; טושו"ע יו"ד קפב ו. [318] דברים כב ה. [319] תוספתא שבת י ח. וראה בחזון יחזקאל שם; מ"ב סי' שמ סק"ד. [320] טושו"ע שם. [321] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' פב. [322] ט"ז שם סק"ז. [323] ראה שו"ת שו"מ מהדו"ק ח"א סי' רי; שו"ת מהר"י אשכנזי חיו"ד סי' יט; שו"ת דברי חיים ח"ב חיו"ד סי' סב; שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קעב-קעג; שו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' כג; שו"ת אבני זכרון ח"ג סי' לט; מנחת פתים יו"ד סי' קפב; שו"ת בית היוצר חיו"ד

אבל לא בשיער הזקן³²⁷.

על הניקף, היינו מי שהניח לאחרים להקיף פאת ראשו, ובתנאי שהוא מסייע למקיף³³³.

שיער בית השחי ובית הערווה – אסור לאיש להעביר את שערו מבית השחי ומבית הערווה, ונחלקו חז"ל אם האיסור מן התורה או מדרבנן, ולהלכה נפסק שדבר זה אסור רק מדרבנן, ומכים אותו מכת מרדות; במה דברים אמורים, במקום שאין מעבירים אותו אלא נשים, אבל במקום שמעבירים השיער הנשים והאנשים, אם העביר אין מכין אותו³²⁸; ויש מי שכתב, שבמקום שגם אנשים מעבירים השיער, מותר אף לכתחילה, אלא שהחברים נמנעים מכך בכל מקום³²⁹. אבל מי שיש לו חטטים בבית השחי ובבית הערווה ומצטער מצד השיער, מותר להעבירו³³⁰.

יש מי שכתב, שאסור מן התורה לסרק את שערות פאת הראש, כי יש בזה פסיק רישיה שעל ידי הסירוק יתלוש את השערות מעיקרן³³⁴, אך חלקו עליו משום שאין איסור תלישת שיער אלא רק גילוח, וגם שעל ידי הסירוק רק מיעוט קטן מהשערות נתלש, ונשאר רוב שערות פאת הראש³³⁵.

אשה פטורה מלאו זה, בין אם הקיפה לעצמה, או שהקיפה לאחרים³³⁶. ונחלקו הראשונים אם מותר לאיש להקיף פאת ראשה של אשה לכתחילה אם לאו³³⁷.

פאות הראש – אסור לגלח שיער פאות הראש, היינו אסור ליטול השיער שבצדעים³³¹, ולהשוות לאחורי אוזנו ולפדחתו, וזהו איסור הקפת הראש, והוא לאו מן התורה³³². האיסור הוא גם על המקיף, היינו מי שחותך את השערות, וגם

איסור הקפת הראש הוא דווקא בתער, אבל במספרים מותר³³⁸; ויש אוסרים גם במספרים כעין תער, היינו שגזור השיער סמוך מאד לבשר³³⁹.

זקן ושפם – אסור להשחית את הזקן,

לרעק"א, שבועות ב ב. [335] שו"ת חת"ס חו"ד סי' קלט-קמ; חזו"א, הובאו דבריו בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תס. [336] קידושין כט א; רמב"ם ע"ז יב ב; טוש"ע יו"ד קפא ו. אלא שהאיש המוקף על ידי אשה חייב לדעת רוב הראשונים – ראה אנציקלופדיה תלמודית, שם, עמ' תקמג. [337] ראה נימוקי ומאירי מכות שם; רמ"א יו"ד קפא ה; ביאור הגר"א שם סק"ז. [338] רמב"ם ע"ז יב ו; סמ"ג לאוין נו; תוס' רי"ד נזיר מא ב; ריטב"א ונימוקי מכות שם; יראים השלם סי' שלו; טוש"ע יו"ד קפא ג, דעה א. [339] תוס' שבועות ב ב ד"ה חייב (וראה בגליון הש"ס שם), ותוס' נזיר מא ב ד"ה השתא; שערי תשובה לר"י סי' עח; יש"ש יבמות פ"ב סי"ח;

בהלכה סי' קעא סק"א. וראה לעיל הע' 317 ואילך, במחלוקת הפוסקים בנידון. [327] שו"ת צפנת פענח סי' רנח. [328] נזיר נט א; רמב"ם ע"ז יב ט; טוש"ע יו"ד קפב א. [329] רמ"א שם. [330] טוש"ע שם ד. וראה בביאור הגר"א שם סק"ה. [331] על מיקום הצדעים ראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך י, ע' הקפת הראש, עמ' תקמו ואילך. [332] ויקרא יט כו; מכות כ ב; רמב"ם סהמ"צ ל"ת מג; רמב"ם ע"ז יב א; חינוך מ' רנא. [333] נזיר נו ב; מכות שם; רמב"ם ע"ז שם; טוש"ע יו"ד קפא ד. וראה עוד שיטות בנידון באנציקלופדיה תלמודית, שם, עמ' תקמב ואילך. וראה באריכות בשו"ת מלמד להועיל חו"ד סי' סד. [334] גליון הש"ס

אשה איננה בלאו של השחתת זקן³⁵¹, והיינו אפילו אם יש לה זקן³⁵².

גילוח לצורך רפואי – מי ששערותיו נושרות מראשו וזקנו³⁵³, או שיש לו מחלה באזור הזקן או באזור שערות הראש, ולצורך רפואתו צריך לגלח השיער בתער בכל יום במשך כמה שבועות – יש מי שהתירו להתגלח בתער על ידי גוי, ובעיקר אם גזור תחילה השערות במספרים עד שיעור שאין השערות יכולות לכופ ראשן לתחילתן, ואחר כך יגלח השאר בתער³⁵⁴; ויש שאסרו מכל וכל גילוח בתער, ואפילו בדרכי היתר כאלו, והתירו רק לגזור במספרים³⁵⁵. אמנם כיום אין מצב הידוע לנו מדרכי הרפואה שלצורך רפואתו צריך לגלח דווקא בתער.

חולה שצריך לעבור ניתוח בראשו או בפניו, ובגין כך צריך לגלח את שערות ראשו או שערות פניו, אם אפשר לעשות זאת על ידי מכונה חשמלית או על ידי סם, אין כל היתר לגלח בתער, אפילו במקום

ויש חמש פאות בזקן, ולוקה על כל פאה ופאה³⁴⁰. מכיוון שרבו הדעות ביחס למיקום פאות הזקן³⁴¹, לכן כתבו הראשונים, שירא שמים יצא ידי כולם, ולא יעביר תער על כל זקנו כלל³⁴², וחסידים ויראי חטא אינם נוגעים בתער כלל בשום מקום, והוא המשובח³⁴³.

ביחס לשפם, היינו השיער על השפה העליונה – יש אומרים, שאין בו כלל איסור גילוח והשחתה³⁴⁴, אלא שלא נהגו ישראל לגלחו, רק קצת שלא יפריע באכילה ושתייה³⁴⁵; ויש אומרים, שגם שפם הוא בכלל הזקן³⁴⁶.

איסור ההשחתה הוא בתער³⁴⁷. בדין חיתוך שערות הזקן במספרים – יש אומרים שמותר אפילו לכתחילה³⁴⁸; יש אומרים, שגם במספרים יש איסור מן התורה, אלא שאין לוקים עליו³⁴⁹; ויש אומרים, שמעיקר הדין מותר במספרים, אלא שממדת חסידות יש להימנע מכך³⁵⁰.

[350] ריטב"א מכות שם. וראה עוד אנציקלופדיה תלמודית שם, עמ' קכו-ח, בדין גילוח הזקן במכונת גילוח, בסם, ובאבן מיוחדת לכך. וראה באריכות ענייני גילוח שונים בשו"ת קול מבשר ח"א סי' יח-יט. [351] קידושין כט א; רמב"ם שם ב-ג. [352] רמב"ם שם ז; טוש"ע שם יב. [353] alopecia. [354] שו"ת בשמים ראש סי' יח; שו"ת מטה לוי סי' י; שו"ת מלמד להועיל חיו"ד סי' סד. וכתב שם, שהסכים עמו הגר"ע הילדסהיימר (וראה בשו"ת שאול שאל סי' קו, ושו"ת אבני זכרון ח"ג סי' ז, שהתירו בדרך כזו לחייל בצבא זר). [355] שו"ת נובי"ת חיו"ד סי' פ; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנד; הכתב והקבלה, פר' קדושים; שו"ת מהר"א הלוי (איטינגא) ח"א סי' קיט (ומה שכתב שם, להתיר גילוח במספרים על ידי גוי דווקא הוא תמוה, שהרי אין איסור

סמ"ק סי' עח; שו"ת מן השמים סי' כח; טוש"ע יו"ד קפא ג, בשם יש אסורים. וראה עוד באנציקלופדיה תלמודית שם, עמ' תקמט ואילך. [340] ויקרא יט כז; מכות כ א; רמב"ם ע"ז יב ז; טוש"ע יו"ד קפא יא. [341] ראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, ע' השחתת זקן, עמ' קבא ואילך. [342] רא"ש מכות כ א; טוש"ע שם. [343] ריטב"א מכות שם. וראה שערי תשובה שער ג סי' עח. [344] רש"י מו"ק יח א ד"ה ואם; רמב"ם שם ח. [345] רמב"ם שם; טור יו"ד סי' קפא; ב"ח שם. [346] ט"ז יו"ד סי' קפא סק"ג. [347] קידושין לה ב; מכות כא א; רמב"ם ע"ז יב ז. [348] ראה מקורות רבים באנציקלופדיה תלמודית, שם, הע' 125. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' סא. [349] ראה אנציקלופדיה שם הע' 130-131.

מותר בהנאה³⁶⁵; ויש מי שכתב, שהוא אסור בהנאה³⁶⁶.

טומאה וטהרה — כל איבר שיש בו ציפורן, מטמא במגע ובמשא ובאוהל, יש בו עצם ואין בו ציפורן, מטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באוהל³⁶⁷.

היוצא ליהרג, אף על פי שנגמר דינו למיתה, אין שערו נאסר בהנאה מחיים, אף לדעת הסוברים ששיער המת אסור בהנאה³⁶⁸.

עיר הנידחת — שיער הראש של אנשי עיר הנדחת, בין של אנשים ובין של נשים, מותר בהנאה; אבל שיער של פאה נוכרית הרי הוא מכלל שללה ואסור³⁶⁹.

מומים שונים באיש ובאשה — מוכה שחין חייב לגרש את אשתו, ואפילו רוצה האשה להמשיך עמו את חיי האישות, אין שומעים לה, אלא אם כן הסכימה לישב עמו בעדים כדי שלא יבוא עליה³⁷⁰. דין זה נכון בין אם היה מוכה שחין קודם

פיקוח נפש³⁵⁶.

גרים — יש אומרים, שגר הנכנס לכלל יהדות צריך לגלח כל שערו לפני הטבילה³⁵⁷; ויש אומרים, שצריך לגזור רק מקצת שערותיו המסובכים כדי לבטל חציצה³⁵⁸. ומכל מקום די שיגזור שערותיו במספרים, ואין צורך שיגזום בתער³⁵⁹.

תספורת מיוחדת — אסור להסתפר בתספורת קומי או בלורית³⁶⁰, משום איסור הליכה בחוקות הגויים³⁶¹.

מנודה ומוחרם אסורים בתספורת³⁶².

אבל אסור בתספורת. אם הוא אבל על אביו ועל אמו, האיסור הוא עד שיגערו בו חבריו; ואם הוא אבל על שאר קרובים, האיסור הוא למשך שלושים יום³⁶³.

חתן בשבעת ימי המשתה, והוא אבל, מותר בתספורת³⁶⁴.

שיער המת — יש מי שכתב, שהוא

מאירי ורא"ש כתובות ד א; טושו"ע י"ד שמב א; שיירי כנה"ג ליו"ד שם; שו"ת יביע אומר ח"ה סי' לח. אך בשו"ת מהריב"ל ח"ג סי' עב, כתב שלדעת הראב"ד אסור בתספורת. [365] רמב"ם אבל יד כא. וראה בלח"מ שם באריכות בשיטות הרמב"ם והכס"מ על פי ערכין ז ב. [366] טושו"ע י"ד שמט ב. [367] נידה מט ב; רמב"ם טומאת מת ב ז. [368] תורת האדם, שער ההוצאה (עמ' צו בהוצאת שעוועל); שו"ת הרשב"א ח"א סי' של; טור י"ד סי' שמט; רמ"א שם ב. וראה מאירי סנהדרין קיב א, ומה שכתבו עליו בתויו"ט ערכין א ד, ותוס' רעק"א שם. [369] סנהדרין קיב א; רמב"ם ע"ז ד יב-יג. [370] כתובות עז א; רמב"ם אישות כה יב;

תיספורת במספרים בעצמו, וצ"ע). [356] שו"ת בנין אב, ח"ג סי' מו. [357] בה"ג הל' מילה; רי"ף ורא"ש שבת פי"ט; טור ורמ"א י"ד רסח ב. [358] ב"ח י"ד שם. [359] שו"ת שבות יעקב חיו"ד סי' צ. [360] ראה לעיל הע' 59 ואילך, והע' 287 ואילך. [361] ויקרא יח ג; כ כג; תו"כ סו"פ אחרי; רמב"ם ע"ז יא א; טושו"ע י"ד קעח א. וראה שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' צג; מנ"ח מ' רנא; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנט; דרכ"ת י"ד סי' קפא סקי"ז. [362] מו"ק טו א; רמב"ם ת"ת ז ד; טושו"ע י"ד שלד ד. [363] מו"ק יד ב, ושם כב ב; רמב"ם אבל ה א-ב; שם ו ב-ג; טושו"ע י"ד שצ א, ד. וראה רמ"א שם, בשיעור הגערה. [364] רמב"ן, תורת האדם, עניין מי שמתו;

שנשא את האשה, ובין אם נעשה מוכה שחין לאחר הנישואין³⁷¹. יש אומרים, שהיינו דווקא אם בשחין התקיימו שני תנאים: שיש סרחון גדול, ושהאיברים נמקים; ויש אומרים, שאם קבעו הרופאים אבחנה זו, די בכך לכפות על הבעל לגרש את אשתו³⁷².

אשה הסובלת מצרעת, הרי זה מום גדול, ויכול בעלה לגרשה³⁷³.

אשה שסבלה מצרעת או משחין ונתרפאה, אם לא ידע המשודך על כך, הרי הוא יכול לבטל את השידוכין³⁷⁴.

אשה שיש לה צלקת או שומא³⁷⁵ על הפדחת, אפילו קטנה ביותר, אם השומא נראית תמיד, אין דינה כמום שמבטל שידוכין, שהרי ראה ונתפייס, וכן אם תמיד אינה נראית, איננה מום, אבל אם לפעמים נראית ולפעמים אינה נראית, הרי זה מום הפוסל באשה, והוא אחד המומים היתרים באשה לעומת הכהנים³⁷⁶. ומכל מקום הכוונה דווקא לצלקות מכוערות, שדרך בני אדם להקפיד עליהם³⁷⁷. ולפיכך יש מי שכתב, שצלקות עקב ניתוחים קטנים כמו כריתת תוספתן, אינן בגדר מום³⁷⁸. ויש מי

שכתב, שבימינו אין נוהגים להתיר ביטול השידוכין בגלל צלקת³⁷⁹.

קרחת שלימה באשה הוא מום גדול, וצריכה להודיע על כך אפילו אם מכסה ראשה בפאה נכרית שנראית כמו שיער טבעי³⁸⁰.

פצעים ומורסות שמתרפאים וחוזרים, הרי אלו מום באשה³⁸¹.

עגונה — הפוסקים דנו באריכות בשאלה אם מבנה או צבע השיער מהווה סימן מובהק להכרת המת לצורך היתר עגונה, וכן דנו בצורות שונות של קרחות לעניין זה³⁸². וכן דנו הפוסקים באריכות בשאלה אם קרחת מהווה סימן מובהק להכרת המת לצורך היתר עגונה, וכן דנו בצורות שונות של קרחות לעניין זה³⁸³.

חבלה — המגלח שער ראשו של חברו, נותן לו דמי בושתו בלבד, מפני שסופו לחזור; ואם גילחו בסם, או שגרם לו כוויה בראשו, ואין השערות עתידות לחזור, חייב חמישה דברים (נזק, צער, ריפוי, שבת, בושת)³⁸⁴.

וראה באוצה"פ שם באריכות. [377] שו"ת חות יאיר סי' רב; שו"ת נדיב לב ח"ב חאבהע"ז סי' ט; שו"ת רב פעלים ח"א חאבהע"ז סי' ז. [378] נשמת אברהם חאבהע"ז סי' לט סק"ב. [379] שו"ת דובב מישרים ח"א סי' ט. [380] שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' רה. וראה בפסקי הלכות (יד דוד) ח"ב דקמ"ז ע"א. [381] שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קכד. וראה בפני משה סי' עו. [382] ראה אוצה"פ סי' יז סקקצ"ט, לוח הסימנים, אות' קמט-קסא. [383] ראה אוצה"פ שם, אות' קט-קיד. [384] ב"ק פה ב; רמב"ם

טושו"ע אבהע"ז קנד א. [371] כס"מ שם. [372] ראה באריכות בשו"ת מהרי"ט ח"ב חאבהע"ז סי' יד. [373] שו"ת מהר"ם רוטנברג, דפוס פראג, סי' רסא, בשם רגמ"ה; ב"י אבהע"ז סי' לט; רמ"א אבהע"ז קיז ה; ביאור הגר"א שם סק"ט. וראה עוד באוצה"פ סי' לט סקל"א אות ו. [374] אבני האפור אבהע"ז סי' קיז סק"ט; שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' צח. וראה ח"מ שם סקי"ב. [375] verruca. היינו יבלת בולטת, והיא גידול שפיר של העור על רקע נגיפי. [376] כתובות עה א; רמב"ם אישות ז ז; טושו"ע אבהע"ז לט ד.

כהן ומלך — כהן הדיוט אסור בגידול פרע³⁸⁵, והיינו שחייב להסתפר אחת לשלושים יום³⁸⁶, והוא בגלל חיוב כבוד בית המקדש³⁸⁷. ובזמן הזה אין דין זה נוהג כלל, ולא גזרו על גידול פרע בזמן הזה שמא יבנה המקדש ויצטרכו הכהנים לעבוד, כי אף אם יארע כן יוכלו להסתפר ולהיכנס לעבודה³⁸⁸.

כהן גדול מסתפר מערב שבת לערב שבת³⁸⁹.

מלך מסתפר בכל יום³⁹⁰.

אנשי משמר ואנשי מעמד מסתפרים בימי חמישי, לכבוד שבת³⁹¹.

קרחת נחשבת כמום בכהן, והוא פסול לעבודה, ובתנאי שאין בכל ראשו שיער כל עיקר; אבל אם יש בו שיטה של שיער מוקפת מאחוריו מאוזן לאוזן — כשר; מי שהיה השיער שלו מקיף את כל הראש מסביב מלפניו ומאחוריו, ואין שם שיער

באמצע, גם זה פסול³⁹².

נזיר — מצות עשה שהנזיר יגדל את שער ראשו גידול פרע³⁹³, והיינו לפחות שלושים יום³⁹⁴, ויש איסור על גילוח השיער כל ימי נזרו³⁹⁵.

נזיר שנטמא בתוך ימי נזירותו, חייב לגלח את שיער ראשו, והיא נקראת תיגלחת טומאה³⁹⁶. נזיר שהשלים את נזירותו בטהרה, חייב לגלח את שער ראשו בתום ימי נזירותו, והיא נקראת תיגלחת הטהרה³⁹⁷.

נזיר עולם אסור בגילוח ובתספורת כל ימי חייו, אבל אם הכביד שערו, מיקל בתער משנים עשר חודש לשנים עשר חודש³⁹⁸.

אשת יפת תואר חייבת לגלח את כל שערות ראשה³⁹⁹, וצריכה לעשות את ציפורניה' — יש אומרים, שהכוונה שתקצוץ אותן, ויש אומרים שהכוונה שתגדל אותם, וכן נפסק להלכה⁴⁰⁰.

כהן גדול פסול בקרחות, ולא כהן הדיוט, וצ"ע. [393] במדבר ו ה; נזיר לט ב; רמב"ם סהמ"צ מ"ע צב; רמב"ם נזירות א א; סמ"ג עשין קכו; חינוך מ' שער. [394] ספרי במדבר ו ה; נזיר ו ב; סנהדרין כב ב. וראה פרטי דינים באנציקלופדיה תלמודית, כרך ה, ע' גדול פרע, עמ' קסב ואילך. [395] ראה פרטי דינים ברמב"ם נזירות ה יא יד. [396] נזיר מד ב; רמב"ם נזירות ו יא-יד. וראה עוד רמב"ם שם פ"ז. [397] במדבר ו יח; נזיר מה א; רמב"ם נזירות ח א. [398] שופטים יג ה; שמו"א א יא; נזיר ד א; רמב"ם נזירות ג יב. [399] דברים כא יב; יבמות מח א; רמב"ם מלכים ח ה. [400] יבמות שם, מחלוקת תנאים; רמב"ם מלכים ח ה; ס'

חובל ומזיק ב ד; טוש"ע חו"מ תכ יב. וראה ביאור הגר"א שם סקט"ו. [385] יחזקאל מד כ; תענית יז א; סנהדרין כב ב. [386] סנהדרין שם; רמב"ם ביאת מקדש א יא. [387] ס' החינוך, מ' קמט. [388] רש"י תענית שם ד"ה שלא בזמן; ס' החינוך, מ' קמט; כס"מ ביאת מקדש א י. [389] תענית וסנהדרין שם; רמב"ם כלי המקדש ה ו. וראה פרטי דינים ביחס לכהנים באנציקלופדיה תלמודית, כרך ה, ע' גדול פרע, עמ' קסד ואילך. [390] תענית יז א; סנהדרין כב ב; רמב"ם מלכים ב ה. [391] תענית יז א; רמב"ם ביאת המקדש א יב; שם כלי המקדש ו יא. [392] בכורות מג ב; רמב"ם ביאת המקדש ח א. וראה במשך חכמה ויקרא א ח, שכתב שרק

מצורע אסור להסתפר⁴⁰¹, ואפילו כהן גדול כשהוא מצורע, מגדל שערו פרע⁴⁰². בעת טהרתו חייב המצורע לגלח את כל שערו גופו בתער⁴⁰³.

הלוויים היו צריכים לגלח את כל שערות גופם בתער בעת טהרתם לעבודת המשכן⁴⁰⁴, ואין מצווה זו נוהגת לדורות⁴⁰⁵.

עורות בעלי חיים

שבת — עורות אינם נחשבים כמוסיפים הבל, ולכן אין בהם איסור הטמנה בשבת⁴⁰⁶.

עוף שניטל כל עורו — יש אומרים, שאף הוא טרף מדין גלודה⁴¹³; ויש אומרים שהוא כשר, כי אין דין גלודה בעוף⁴¹⁴.

העורות הרכים והראויים לאכילה דינם כבשר, בין לאיסור אכילה של בהמות טמאות, ובין לאיסור טומאה⁴¹⁵. ואם עיבדם, או שהלך בהם כדי עבודה —

המלבן את הצמר, והמנפצו, והצובעו, והטוהו בשבת — חייב, אם עשה כשיעור סיט כפוף ורוחב סיט⁴⁰⁷; אבל האורג שחיובו בשני חוטין, שיעורו ברוחב שתי אצבעות⁴⁰⁸.

יום הכיפורים ותשעה באב — אסור לנעול מנעלי עור ביום הכיפורים ובתשעה

[410] חולין נד א, מחלוקת; רמב"ם שחיטה ט ז; טושו"ע י"ד נט א. [411] חולין נה ב. [412] ראה סיכום שיטות הפוסקים בנידון באנציקלופדיה תלמודית, כרך ו, ע' גלודה, עמ' סח ואילך. [413] או"ז ח"א סי' תכו; מ"מ שחיטה ט ז. [414] סי' האשכול ח"ג עמ' 46. וראה גילוי דעת סי' נט סק"ד; דרכ"ת שם סק"א. [415] חולין קכב א; ירושלמי שבת יג א; רמב"ם מאכלות אסורות ד כ-כא; רמב"ם אבות הטומאות א ט; שם ד ח. וראה חולין ורמב"ם שם, פירוט העורות שדינם כבשר. וראה עוד בנידון ביש"ש חולין פ"ט סי' ד. ביחס לחיוב מלקות על אכילת עור נבלה נחלקו אמוראים — ראה ירושלמי שבת ז א, וראה מראה הפנים שם, ואור שמח

החינוך מ' תקלב; מאירי קידושין כב א. אמנם ראה רמב"ן עה"ת דברים שם, שמשמע שהלכה שקוצצת. וראה עוד תרגום אונקלוס עה"פ. וראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך כה, ע' יפת תואר, עמ' מ והע' שם. [401] ויקרא יג מה; מו"ק טו א; רמב"ם טומאת צרעת י ו. [402] תו"כ תזריע פי"ב; רמב"ם שם. [403] ויקרא יד ח-ט; סוטה טז א; רמב"ם טומאת צרעת יא א. [404] במדבר ח ז; נגעים יד ד. [405] רע"ב שם. [406] שבת מט א; רמב"ם שבת ד א. [407] שבת עט א. [408] שבת קה א; רמב"ם שבת ט יח. [409] רמב"ם שביתת העשור ג ז; טושו"ע או"ח תקנד טז, ושם תריד ב. וראה שם, מצבים שבהם מותר לנעול מנעלי עור.

נעשו עור, ובטלו מתורת בשר, בין לטומאה, ובין לאכילה⁴¹⁶.

מאכלות אסורים – האוכל מן העור של בהמה וחיה טמאה, או של נבלה וטריפה, אין בו הלאו של איסור אכילת נבלה, והוא פטור אבל אסור⁴¹⁷. ואם הוא עור שעבדוהו לעשות ממנו נעלים או כלים, ורוצים להשתמש בו לצורך ג'לטיין – מותר⁴¹⁸.

המבשל או האוכל עור עם חלב, פטור מדין בשר בחלב מן התורה⁴¹⁹, אבל אסור מדרבנן באכילה⁴²⁰ ובבישול⁴²¹.

יש מי שכתב, שאין דם בעור⁴²², והוא תמוה מבחינת המציאות; ויש מי שכתבו, שאף בעור יש דם⁴²³, אלא שנחלקו אם יש בדם העור איסור אכילה משום דם אם לא⁴²⁴.

עיבוד עור – בעיבוד העור של בהמה וחיה מצינו מספר שלבים:

אם לא עבר כל עיבוד – נקרא מצה⁴²⁵; אם נמלח, אך לא נתנוהו בקמח ומים – נקרא חופה⁴²⁶; מלחוהו במלח, ועיבדו אותו בקמח, אך לא עיבדוהו בעפצים – נקרא דפתרא⁴²⁷.

עור שהעבירו השיער ממנו, ועיבדוהו כל צרכו, היינו שמלחוהו במלח, ועיבדו אותו בקמח ובעפצים וכיוצא בהם מדברים שמכווצים את העור ומחזקים אותו, אבל לא חילקו אותו בעוביו לשנים, כדרך שהעבדנים עושים, הוא הנקרא גויל⁴²⁸, והוא העור השלם ללא שום תיקון וקילוף⁴²⁹.

עור שחילקוהו לשניים לאחר שהעבירו שערו כמו שהעבדנים עושים, החלק הדק החיצוני שמול השיער נקרא דוכסוסטוס, והחלק העבה שמול הבשר נקרא קלף⁴³⁰; ויש אומרים להיפך⁴³¹.

סת"ם – ספר תורה, תפילין, מזוזה, מגילת אסתר, ומגילת סוטה, צריכים

שם סקייט; חכמת אדם מ.ו. [422] ט"ז יו"ד סי' כג סק"ז. [423] תבו"ש שם סק"כ; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' נח. [424] ראה דרכ"ת סי' עו סק"ב. [425] כלים יז טו. [426] שבת עט א. [427] סוטה יז ב, וברש"י שם. וראה ערוך ע' דפתר. [428] רמב"ם תפילין א ו; מאירי שבת עט א; טוש"ע יו"ד רעא ג. וראה עוד בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' שלב; סי' האשכול הל' ס"ת. [429] תוס' שבת עט ב ד"ה קלף; אר"ז ח"א סי' תקמ, בשם רב האי גאון. [430] מנחות לב א; רמב"ם שם ז. וראה עוד בשו"ת הרמב"ם (בלאו) סי' רפט, ובאגרת הרמב"ם לחכמי לונל, בקובץ איגרות הרמב"ם הוצאת הרב י. שילת, ח"ב, עמ' תקג. [431] רב האי גאון, מובא בערוך ע' דוכסוסטוס; ספר האשכול הל' ס"ת; מאירי שבת עט ב. וראה בכס"מ שם,

מאכלות אסורות ד כ, ביחס לשיטת הרמב"ם בנידון. [416] חולין שם; רמב"ם אבות הטומאות ד ח. [417] רמב"ם מאכלות אסורות ד יח. [418] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' כג, וסי' כז. ולעניין ג'לטיין ראה ע' כשרות הע' 205 ואילך. [419] רמב"ם מאכלות אסורות ט ז, ובמ"מ שם; טוש"ע יו"ד פז ז, ובביאור הגר"א שם סק"כ. [420] ש"ך שם סק"ב; פרמ"ג בשפ"ד שם; פרי תואר שם סקט"ו. אך ראה בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' לו, שכתב מעיקר הדין שאין לאסור אפילו מדרבנן עור בחלב, והשאיר דברי הפרמ"ג בצ"ע, אלא שלמעשה כתב להחמיר כדעת הפרמ"ג, ומכל מקום בעור שנתייבש כעץ התיר שם אפילו לכתחילה לאכול ולבשל בחלב. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' כז. [421] באה"ט

להיות כתובים על עור; הבתים והרצועות של תפילין צריכים להיות עשויים מעור.⁴³²

מקבל טומאה.⁴³⁸

קרבנות – אין חייבים כרת על אכילת העור מקרבן שנעשה פיגול או נותר, או כשאכלו מקרבן כשר בטומאת הגוף.⁴³⁹ אבל מכים אותו מכת מרדות.⁴⁴⁰

חליצה – נעל של חליצה, נחלקו תנאים והפוסקים אם צריכה להיות דווקא של עור, או לפחות מחופה בעור, או שגם מנעל מעץ כשר לחליצה.⁴³³

בקרבן עולה יש מצווה של הפשט העור.⁴⁴¹

טומאה – עור הבהמה נחשב כמחובר לבשרה, בין להיטמא כשהיתה שחוטה, ובין לטמא כשהיתה נבלה.⁴³⁴ והנוגע בעור דינו כנוגע בבשר, עד שיפריש העור מעל הבשר.⁴³⁵

כל עורות קדשי הקדשים ניתנים לכהנים, בין קרבנות ציבור ובין קרבנות יחיד, אבל עורות קדשים קלים לבעלים; וכל עולה שלא זכה המזבח בבשרה, לא זכו הכהנים בעורה.⁴⁴²

אהל העשוי מעור, מתטמא בדין טומאת אהלים, היינו שכאשר הוא מאהיל על המת, הוא עצמו נטמא, אף על פי שלא נגע במת, ואף כשאינו ראוי לקבל טומאה בתורת כל.⁴³⁶

שור הנסקל – עורו של שור הנסקל אסור בהנאה כבשרו.⁴⁴³

מחלות

מצורע – דיני צרעת מסוכמים במקרא.⁴⁴⁴ במשנה ובתוספתא.⁴⁴⁵ וברמב"ם.⁴⁴⁶ והם כוללים צרעת באדם, בבגד, בכלי עור ובבתים.

כלי או בגד העשוי מעור הוא אחד משבעה מיני כלים שמקבלים טומאה מן התורה.⁴³⁷ אך עור דג ועוד חיה שבים אינו

הטומאות א י. [435] רמב"ם שם. [436] שבת כח א; רמב"ם טומאת מת ה יב. [437] פיהמ"ש לרמב"ם, הקדמה לסדר טהרות; רמב"ם כלים א א. [438] כלים י א; שם יז ג. [439] זבחים לה א. [440] רמב"ם פסולי המוקדשין יח כב. [441] ויקרא א ו; זבחים ג ב; רמב"ם מעשה הקרבנות ו א. וראה סיכום דיני הפשט וניתוח באנציקלופדיה תלמודית בערכו, כרך י, עמ' שכו ואילך. [442] ויקרא ז ח; זבחים יב א; שם קג א; רמב"ם מעשה הקרבנות ה כ. [443] ב"ק מא ב; רמב"ם מאכלות אסורות ד כב; שם אסורי מזבח ד א. [444] ויקרא פרקים יג-יד. [445] מסכת נגעים בסדר טהרות. [446] הלכות

שאמנם יש גירסאות מוחלפות מה נקרא קלף ומה נקרא דוכסוסטוס. [432] אין כאן המקום לפרט את חלקי העור שבהם משתמשים לדברים שבקדושה אלו, ודרכי העיבוד שלהם וכיו"ב, וראה באריכות ברמב"ם תפילין א ו יא; טוש"ע יו"ד סי' רעא. וראה מאירי שבת עט ב, אחרי שהסביר את כל השיטות כתב: "ומכל מקום כמה קשה המחלוקת, שהרי בתפילין כשר לשיטתינו פסול לדבריהם, וכשר לדבריהם פסול לשיטתנו, וה' הטוב יכפר בעד, ורחמנא ליבא בעי". [433] ראה שיטות חז"ל והפוסקים בנידון באנציקלופדיה תלמודית, כרך טו, ע' חליצה, עמ' תשכב ואילך. [434] חולין קכג א; רמב"ם אבות

נערה בתולה אנוסה, שרצתה היא או אביה שהאונס יקחנה לאשה, כופים אותו לשאתה לאשה, ואפילו היא מוכת שחין ומצורעת⁴⁵⁶.

שחין – יבם שהוא מוכה שחין, אין כופים על היבמה להינשא לו, אלא חולץ לה, ונוטלת כתובתה⁴⁵⁷.

מוכי שחין פטורים מהראיה⁴⁵⁸.

עדות רפואית – ראה ערך רופא

ענר

א. הגדרת המושג

עיוור הוא אדם שאינו רואה, בין אם הסיבה היא פגיעה בעינים, או שהסיבה היא פגיעה במסלולים העצביים של הראיה, או במרכז הראיה המוחי.

מקובל להבחין בין עיוורון מוחלט, שהוא מצב בו אין לאדם כלל תחושת אור,

מעיקר הדין נוהג דין צרעת גם בזמן הזה⁴⁴⁷, אלא שלא נהגו בזה כי אין לנו כהנים מיוחדים⁴⁴⁸.

מצורע לא יהא שליח ציבור קבוע⁴⁴⁹.

לא יקראו לתורה בפרשת תזריע-מצורע אדם שיש לו נגע הנזכר באותה עליה, כדי שלא לביישו⁴⁵⁰.

בזמן הזה אם יהיה תלמיד חכם מצורע, אין דוחים אותו לא מבית הכנסת ולא מבית המדרש⁴⁵¹.

מצורע מותר בתשמיש המיטה⁴⁵².

חז"ל אסרו לשאת אשה ממשפחת מצורעים⁴⁵³.

צרעת באשה נחשב כמום גדול, והוא עילה לבעל לגרשה⁴⁵⁴.

נשיא שנצטרע – מעבירים אותו מנשיאותו, ודינו כהדיוט ביחס לשגגת חטאת⁴⁵⁵.

וראה העמק שאלה שאילתא פח אות כה בגירסאות השונות. ואף לשיטות שמצורע אסור בתשמיש המיטה, מכל אשה מצורעת מותרת בתשמיש המיטה – ראה נידה לד ב. [453] יבמות סד ב; רמב"ם איסורי ביאה כא ל; טושו"ע אבהע"ז ב ז. [454] ב"י אבהע"ז סי' לט; ביאור הגר"א אבהע"ז סי' קיז סק"ט. [455] הוריות י א; רמב"ם שגגות טו ט. [456] כתובות לט א; רמב"ם נערה בתולה א ג; טושו"ע אבהע"ז קעז ג. [457] יבמות ד א; רמב"ם יבום וחליצה ב יד; טושו"ע אבהע"ז קסה ד. [458] ירושלמי חגיגה א א.

טומאת צרעת. [447] אמנם ראה תוס' ברכות ה ב ד"ה הא, שדין שילוח מחוץ לשלוש מחנות נהג רק בזמן שהיובל נוהג. [448] העמק שאלה, שאילתא פח אות א. ויתכן שלא נהגו בזה כי אין הכהנים בקיאים עוד בסימני הצרעת – ראה רמב"ם טומאת צרעת ט ב. [449] שו"ת בנין ציון ח"א סי' ה. [450] ס' חסידים סי' תרסח; שערי אפרים שער א סי' לד. [451] תשובות הגאונים, שערי תשובה סי' קעו. [452] תוספתא נגעים ח ז, מחלוקת; מו"ק ז ב, מחלוקת; כריתות ח ב; רמב"ם טומאת צרעת י ו, וראה בכס"מ שם.